

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГАРТУУ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

«КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА ОКУУ»

ОКУУ ПРОГРАММАСЫ

окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү
уюмдарынын 1-4-класстары үчүн

Бишкек - 2025

Түзүүчүлөр:

Рысбаев Сулайман Казыбаевич - педагогика илимдеринин доктору, профессор, КББАнын Филологиялык билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери

Токтомаматов Алмазбек Даткабекович - педагогика илимдеринин кандидаты, РПККЖЖКДИнин директору

Абдухамидова Батмахан Абдухамидовна - педагогика илимдеринин кандидаты, доцент, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бекбаева Чынара Данапияевна - Бишкек шаарындагы №67 жалпы билим берүүчү мекемесинин башталгыч класстарынын мугалими, КРнын билим берүүсүнүн мыктысы

Бекбоева Айдай Абылбековна - КББАнын Мектепке чейинки жана башталгыч мектептик билим берүү лабораториясынын ага илимий кызматкери

Рецензенттер:

Нусупова Гүлзада Шералиевна - Т. Эрматов атындагы Бишкек музыкалык-педагогикалык институтунун окутуучусу

Султанбаева Назгүл Куттубековна – Бишкек шаарындагы проф. А.Молдокулов атындагы УИТМЛдин башталгыч класстар мугалими

МАЗМУНУ

I. Түшүндүрмө кат

Предметтин актуалдуулугу.....	4
Предметтин максаттары жана милдеттери.....	4
Предметтик компетентүүлүктөр	6
Предметтин базистик окуу планындагы орду жана мааниси.....	7

II. Предметтин мазмуну

Тематикалык бөлүмдөр	8
Кыргыз тили	8
Күтүлүүчү натыйжалар.....	22
Окуу предмети.....	31
Күтүлүүчү натыйжалар.....	34

III. КЫРГЫЗ ТИЛИ, ОКУУ ПРЕДМЕТТЕРИН ОКУТУУНУН ПРИНЦИПТЕРИ, МЕТОДДОРУ ЖАНА ФОРМАЛАРЫ

Кыргыз тили жана окуу предметтерин окутууда жетекчиликке алынуучу дидактикалык принциптер.....	29
Кыргыз тили жана окуу предметтерин окутууда жетекчиликке алынуучу методикалык принциптер.....	30
Кыргыз тили жана окуу сабактарынын типтери жана аны уюштуруу жолдору.....	30

IV. БААЛОО

Баалоонун критерийлери.....	33
Баалоонун нормалары.....	34

I. ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Предметтин актуалдуулугу

Кыргыз тили кыргыз элинин кылымдар бою калыптанган, элдин бирдиктүү иденттүүлүгүн камсыз кылган уникалдуу улуттук эн-белги болуп саналат. Эне тилинде элибиздин аң-сезими, дүйнө тааным тажрыйбасы, тарыхы жана бүтүндөй жан дүйнөсү камтылган. Ошондуктан, кыргыз мектептеринде билим алган ар бир кыргыз баласы кыргыз тилин билүүсү, кыргыз тилинде ой жүгүртүп, сабаттуу болуп, окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруусу кажет. Ошону менен бирге, кыргыз тили бүтүндөй башка предметтерди өздөштүрүүсүнүн да негизги куралы жана каражаты болмокчу.

Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуу окуучунун окуу ишмердигин да, окурмандык маданиятын да өстүрүү куралы. Ал аркылуу кыргыз тилинде жазылган публицистикалык, илимий жана көркөм адабий чыгармаларды окуп-үйрөнөт. Ошондуктан, башталгыч класста окуучуларга кыргыз тилин эне тили катары окутууда эки негизги багытты көздөйт, тактап айтканда: *биринчиден*, анын тилдик бөлүгү жана *экинчиден*, адабий (текст) бөлүгү. Ошол себептүү, 1-4 - класстарда кыргыз тили жана окуу предметтери өтө актуалдуу жана окуучунун жашоосу менен билим алуусунда орду менен кызматы өтө маанилүү.

Демек, Кыргыз тили жана окуу предметтери окуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин Базистик окуу планында негизги окуу предмети болуу менен, башталгыч класстын окуучуларын окууга жана окурмандык көндүмгө үйрөтүү аркылуу, коммуникативдик жана функционалдык сабаттуулугун калыптандырууга багытталган. Булар - башталгыч класста билим берүүнүн негизи, окуучулардын сабаттуулугун, ой жүгүртүүсүн, кыялын, интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн орчундуу каражаты жана баланы ар тараптуу өнүктүрүүгө, атуул катары тарбиялап өстүрүүгө жана социалдаштырууга кызмат кылуунун пайдубалы болуп саналганы менен баалуу.

Башталгыч класстарда Кыргыз тили, окуу предметтерин окутуу төмөндөгү максатты алдына коет: 1-6-класстарда окуучулардын эне тилинде сөз байлыгын жана байланыштуу кебин өстүрүү, тил системасынын негизги элементтерин өздөштүрүү аркылуу сабатын ачуу жана кептин түрлөрү менен стилдерине ылайык текстти сабаттуу окуп/угуп кабыл алуу аркылуу окуучулардын кеп ишмердигинин бардык түрлөрүндөгү көндүмдөрүн, окурмандык ишмердигин өнүктүрүү жана функционалдык сабаттуулугун бекемдөө.

Бул максат аркылуу төмөндөгү милдеттер чечилет.

Билим берүүчүлүк (таанып-билүүчүлүк):

- кептик, тилдик жана текст боюнча жөнөкөй түшүнүктөрдү жана окуу, жазуу, угуу жана сүйлөөнүн негизги эрежелерин өздөштүрүүнү камсыз кылуу;
- тилдин, тексттин жана адабий чыгармалардын маани-маңызын, табиятын, жанрларын, образдарын алгач түшүнүү, окуп-үйрөнүү, талдоо көндүмдөрүн калыптандыруу;
- кептин ар кандай түрлөрүнүн, стилдеринин өзгөчөлүктөрүн жана баарлашуу жагдайын эске алуу менен карым-катыштын (диалог, монолог) максаттарын, милдеттерин,

каражаттарын жана шарттарын практикада колдоно билүү жөндөмүн өнүктүрүү. Бул иш-аракеттер окуу процессинде сабактын билим берүүчүлүк максаты аркылуу жүзөгө ашат.

Өнүктүрүүчүлүк (жүрүм-турумдук):

- кеп, тил жана түрдүү тексттер аркылуу окуучунун алган билимдерин карым-катыштын түрдүү окуу жана окуудан сырткаркы кырдаалдарында колдоно билүү, ар кыл типтеги жана жанрдагы маалыматтар/тексттер менен иштөөгө жетиштирүү;
- кыргызча таза, так, туура, адептүү сүйлөө, жазуу көндүмдөрүнө, сүйлөө, жазуу этикетине, кеп маданиятына көнүгүү, адабий тексттерден көркөм-эстетикалык жана адеп-ахлактык сабактарды, үлгүлөрдү алуу жана үйрөнүү;
- тексттерди үн чыгарып жана ичинен туура, тез, аң-сезимдүү, шар, көркөм окуу көндүмдөрүнө, көркөм, илимий-популярдуу, туташ жана туташ эмес тексттерди окуп түшүнүү жана өзгөртүүнүн, жаңы текст түзүүнүн жөнөкөй ыкмаларына ээ кылуу;
- окуу тексттерин, адабий үлгүлөрдү өз алдынча тандоо, кошумча маалыматтарды алуу жана аларды түшүнүү үчүн маалымдама адабияттарды колдонуу билгичтигин калыптандыруу. Бул иш-аракеттер окуу процессинде сабактын өнүктүрүүчүлүк максатынын негизинде жүзөгө ашырылат.

Тарбия берүүчүлүк (баалуулук):

- окуучуларды кептин ар кыл түрүнө, стилдерине жана жанрына ылайык тексттерди окуп-үйрөнүү маданиятына жана окуганы/укканы боюнча оозеки, жазуу түрүндө өзүнүн пикирин билдирүү көндүмүнө үйрөтүү;
- текстти окуу аркылуу анын адабий-эстетикалык, руханий-адептик баалуулуктарын үйрөнүү, образдарын талдап үйрөнүү менен алардан үлгү сапаттарды алуу, анын натыйжасында окуучулардын адеп-ахлактык тажрыйбасынын баюусуна; жакшы жана жаман тууралуу, улуттук жана дүйнөлүк баалуулуктарды, нарктуу түшүнүктөрдү билүү, аларды урматтоо, сыйлоо түшүнүгүнүн калыптануусуна шарт түзүү, анын эң жөнөкөй үлгүлөрүн турмушунда колдонууга көнүктүрүү. Бул баалуулуктар окуу процессинде сабактын тарбиялык максаты аркылуу жүзөгө ашат жана анын материалы боло алат.

Кыргыз тилин жана окуу предметтерин окуп-үйрөнүүнүн натыйжасында окуучуларда төмөндөгү **предметтик компетенттүүлүктөр** калыптанат.

Кыргыз тили сабактарында

Кептик компетенттүүлүк:

- эне тилинде таза, так, туура сүйлөөгө жатыгуу;
- эне тилинде пикирин оозеки түрүндө билдире алуу, маалыматтарды айтып жана жазып, оюн текст түрүнө сабаттуу, байланыштуу жаза алуу;
- сүрөт жана таяныч сөздөр менен текст түзүп, аларды презентациялай алууга жетишүү;
- берилген тааныш темаларга карата оозеки жана жазуу түрүндө чакан текст түзүп класста түшүндүрүү;
- эне тилинде кеп этикетине ээ болуу, сылык таанышып, сылык учурашып, бир нерсени сылык сурап алуу, кечирим суроо, уруксат суроо, натыйжада адептүү, орундуу баарлашууга үйрөнүү.

Тилдик компетенттүүлүк:

- эне тилинде сабатын ачуу, сөз байлыгын арттыруу, кыргыз алфавитин билүү, анын тыбыштык курамы тууралуу маалыматтуу болуу, фонематикалык кабыл алуусун

бекемдөө;

- орфографиялык-пунктуациялык сабаттуулукка жетишүү, кеп ишмердигинин бардык түрлөрүндө жазуу жана оозеки түрдө көндүмдөргө ээ болуу;

- текст тууралуу, кептин түрлөрү менен стилдери тууралуу маалыматтуу болуу, эне тилинде таза, так, туура сүйлөп, жаза билүүгө жатыгуу;

- эне тилинин тилдик системасы жөнүндө түшүнүк алуу, сүйлөм мүчөлөрү (5-класс) жана негизги сөз түркүмдөрү (6-класс) менен таанышуу жана сөз маанилерин, курамын, түрлөрүн билүү, пунктуация менен орфографиянын элементтерин кебинде колдонууга машыгуу.

Этномаданий компетенттүүлүк: окуучулардын өз эне тилинин улуттук лексикалык каражаттарын өздөштүрүү, сөз маанисин билүү, түшүнүү, аны сүйлөө процессинде туура, так, орундуу колдоно алуу, эне тилинде өз элинин маданиятын, үрп-адатын, нарк-насилин, улуттук буюмдарын, кийимдерин ж.б. так, туура атай билүүнү камтыйт.

Окуу сабактарында

Окурмандык компетенттүүлүк – бул үн чыгарып жана ичинен туура жана шар окуу, көркөм, сезимдүү, түшүрдүрүп окуунун, илимий-популярдуу жана окуу тексттерин талдоонун жана өзгөртүүнүн элементардык ыкмаларын өздөштүрүү, окуганынын/укканынын мазмунун түшүнүү үчүн түрдүү булактарды колдонуу, кошумча маалыматтарды алуу жана эстетикалык табитине жана керектөөсүнө ***жараша адабиятты, анын жанрын (ыр, аңгеме, жомок) тандоого, окуу маданиятына жатыгуу.***

Эмоционалдык баалуулук компетенттүүлүк – бул башталгыч мектептин бүтүрүүчүсүнүн кеп ишмердигинин бардык түрлөрүн аң-сезимдүү өздөштүрүү, окуган/уккан кепке, чыгармага баа берүү, ***ички эмоциясын өстүрүү (кайгыруу, кубануу, юморго мамиле), тексттеги эмоционалдык абалды түшүнүү,*** карым-катыштын ар кандай кырдаалында кептик, кептик эмес (мимика, кыймылдар) жана интонациялык каражаттарын колдонуу менен кеп маданиятын сактоо.

Чыгармачылык компетенттүүлүк – бул компетенттүүлүктө эң жөнөкөй адабий-көркөм жана публицистикалык тексттер менен иштей алуу, адабий тексттер, жанрлар тууралуу билүү, аңгеме, ыр, жомок жанрларын айырмалай билүү жана алар менен иштей алуу. Булар аркылуу баштапкы адабий билимге ээ болуу. ***Окуучунун адабий чыгарма, анын мазмуну, идеясы, каармандары, алардын тарбиялык таасири тууралуу чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өстүрүү, өз алынча эң жөнөкөй, алгачкы адабий туундуларды жаратуусуна (ыр, жомок) багыттоо.***

Социомаданий компетенттүүлүк - башталгыч мектептин бүтүрүүчүсү ***жашап жаткан аймагына, чөйрөсүнө жараша тилдин улуттук-маданий өзгөчөлүгүн эске алуу менен*** кептик этикетке ылайык баарлашат, тил аркылуу көп маданияттуу дүйнөдө өз ара натыйжалуу мамиле жасай алат. Социомаданий баалуулук кептик, тилдик жана окурмандык компетенттүүлүк менен тыгыз, өз ара карым-катышта калыптанат.

Предметтин базистик окуу планындагы орду жана мааниси

Башталгыч класстардагы Кыргыз тили жана окуу предметтери эки нерсе менен айрыкча маанилүү:

- *биринчиден*, аталган сабактар аркылуу баланын сабаттуулугу ачылат:

- экинчиден, окуу көндүмдөрү калыптанат. Ошондуктан, бул эки ишмердик кыргыз тили жана окуу аттуу өз алдынчалуу эки предмет аркылуу калыптанат жана окуу планында эки предмет катары көрсөтүлөт.

1-класста негизги көңүл кеп өстүрүүгө жана сабат ачууга бурулат да, окууга бөлүнгөн сааттарда “Алиппеге чейинки” жана “Алиппе мезгилинде” деген этаптарда жумасына 1 сааттан мугалим тексттерди окуп берүү менен аңгемелешүү иш-аракеттери жүзөгө ашат. Ал эми “Алиппеден кийинки” деп аталган мезгилде жөнөкөй тексттерди, анын ичинен, чакан ырларды, аңгеме-жомокторду окуучулар өзүлөрү окуп, аңгемелешүүлөр уюштурулат. Мындагы окуу иштери жогоруда аталган мезгилдерде кеп өстүрүү, сабат ачуу жана алгачкы тилдик көндүмдөргө машыктыруу иштери менен айкалышта, бирок өз алдыларынча жүзөгө ашат.

Ушулар аркылуу бардык окуу иштери менен окуучулар ээ болуучу: окуу, ой жүгүртүү, акыл, сүйлөө, окурмандык ж.б. ишмердиктерди өнүктүрүү калыптанат. Андыктан, бул ишмердиктер окуучунун жаш курагынан тартып базалык көндүмдөр катары эсептелүү менен, андан ары улуттук нарктуулук маданиятын билип чоңоюну, гендердик мамилелерди, кыргыз жараны сезимин калыптандырууну, инклюзивдик маданиятты, санариптик көндүмдөрдү, көп маданияттуулукту, социалдык теңчилдикти ж.б. окуучунун жан дүйнөсүнө тил жана текст аркылуу камсыз кылуу үчүн Кыргыз тили жана окуу предметинин универсалдуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу – башталгыч мектептин алдындагы милдети болуп саналат.

Анткени окуучунун сабатын ачып, кебин өстүрүп, текстти сабаттуу окуу, мазмунун түшүнүү жана талдоо, жеке оюн билдирүү, текстти өркүндөтүү, кайра иштеп чыгуу, окуу ылдамдыгына жетишүү ж.б. талаптар башталгыч класстарда келечектеги инсандын окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн өнүктүрүүнү жөнгө салат. Ушулардын натыйжасында таанып-билүүнүн жана баарлашуунун куралы катары бул предметтер окуучулардын башталгыч класстардагы, андан аркы жогорку класстардагы бардык окуу предметтерин сабаттуу окуп-үйрөнүүнүн натыйжалуулугун камсыздайт.

Базистик окуу планда Кыргыз тили жана окуу предметтерине бөлүнгөн сааттардын көлөмү төмөндөгүдөй:

к\№	Класстар	Жумалык саат	Жылдык саат
1.	1-класс	4 саат	128 саат
2.	2-класс	5 саат	165 саат
3.	3-класс	5 саат	170 саат
4.	4-класс	5 саат	170 саат
5	5-класс	5 саат	170 саат
6	6-класс	5 саат	170 саат

Мунун ичинен, Кыргыз тилин окутууга бөлүнгөн сааттардын өлчөмү:

к\№	Класстар	Жумалык саат	Жылдык саат
1.	1-класс	3 саат	96
2.	2-класс	2 саат	66
3.	3-класс	2 саат	68
4.	4-класс	2 саат	68

5	5-класс	2 саат	68
6	6-класс	2 саат	68

Окуу предметине бөлүнгөн сааттардын өлчөмү

к\№	Класстары	Жума бою	Жыл бою
1.	2-класс	3 саат	102
2.	3-класс	3 саат	102
3.	4-класс	3 саат	102
4	5-класс	3 саат	102
5	6-класс	3 саат	102

II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ

Тематикалык бөлүмдөр Кыргыз тили

Программанын түзүмү ырааттуулук жана уланмалуулук принцибин сактоо менен кыргыз тилинин окуу материалдары төмөндөгүдөй ырааттуу бөлүмдөр аркылуу берилди.

1. **Кеп өстүрүү.** 1-класста Кыргыз тилин окутуу алгач окуучунун кебин өстүрүүгө багытталды. Адегенде, окуучунун чөйрө таануусун жана социалдашуусун камыз кылуу максатында бала жашаган жана окуган өздүк, окуу жана социалдык-маданий чөйрөлөрдү камтыган предметтүү жана сюжеттүү сүрөттөр аркылуу таанытуу, аталыштарды айтуу менен сөздүк корун байытуу, сөз өстүрүү иштери башталат. Бул учурда балдарда көрүү, угуу, айтуу, сүйлөө ишмердиктери бирге ырааттуу жүрөт. Ошону менен бирге, предметтердин атын айтуу, сүрөтүн боёо, ким жана эмне экендигин, кыймыл-аракети тууралуу сүйлөө менен, байланыштуу кеби өнүгөт. Окуу ишмердигине багыт алуу менен, тамгаларды элестеткен чийүү - сызуу жана аларды айтууда катышкан тыбыштарды айтуу менен, акырындап окуучулардын фонематикалык көндүмү түптөлөт.

2. **Байланыштуу кеп.** Бул ишмердик –программада атайын бөлүм катары орун албайт, ал окуучунун бардык иш-аракетин коштоп жүрөт. Сүрөт менен иштөөдө да, окуу тексттери катары чакан ырды, чакан аңгеме менен жомоктуу же түрдүү стилдеги жана жанрдагы, кептин ар кандай тибиндеги функционалдуу тексттерди окууда негизги өзөк болот.

Байланыштуу кеп кыргыз тили жана окуу предметинин бардык окуу материалдарынын негизин түзөт жана окутуунун да негизги натыйжасынын көрсөткүчү болот. Ал класстан класска окуучу жогорулаган сайын, окуу материалдарынын мүнөзүнө жараша көлөмү, мазмуну өнүгүп, өсүп, байып жүрүп отурат.

3.**Фонетика.** Бул материалдар алфавитти таануу менен башталат. Фонетиканын материалдарын окуп-үйрөнүү менен , окуучулар мындай көндүмдөрө машыгат:

- тыбыштарды туура айтуу менен, фонематикалык көндүмдөрү калыптанат;
- тыбыштарга жараша окуучунун артикуляциялык көндүмдөрү бекемделет;
- тамгаларды элементи менен жазуу аркылуу каллиграфиялык көндүмдөрү калыптанат;
- натыйжада, окуучу тамганы, муунду, сөздү, сөз айкашын, сүйлөмдү, андан ары текстти сабаттуу жазууга машыгат.

4. Лексика. Окуучулар 2-класстан баштап, сөздүн маанисин, кептеги кызматын, сүйлөм ичиндеги ордун түшүнүүгө өтөт, т.а. сөздү функционалдуулук принциби аркылуу окууга машыгат. Сөздү кебинде туура колдонуп сүйлөөгө, жазууга машыгат. Сөзгө суроо коюп, коюлган суроого жооп айтып, сүйлөм түзүп көнүгөт. Сөздүн курамын, түзүлүшүн, уңгу-мүчөсүн үйрөнөт.

5. Пунктуация: бул аркылуу окуучулар сөздөрдү айтууда, жазууда, сүйлөмдөрдү окууда жана жазууда, сөз менен сүйлөмдөрдү ажыратууда жана байланыштырууда колдонулуучу тыныш белгилердин коюлушун үйрөнөт.

6. Кеп маданияты. Кыргыз тилин башталгыч класстарда окутууда бул көйгөй өтө маанилүү. Анткени окуучу жаш курагынан тарта эне тилинде сүйлөө маданиятына көнүгүүсү- өтө маанилүү. Мына ушуну эске алуу менен, 2-класстан тартып, окуучулар кыргызча кеп этикетине үйрөнүүсү эске алынат. Эне тилинде таза, туура, так жана адептүү, орундуу сүйлөөгө машыгуусу кажет. Адептүү учурашууга, таанышууга, адептүү кечирим сурай билүүгө, уруксат сурап мамилелешүүгө, бир нерсени адептүү сурап билип, сурап алып, маданияттуу мамилелешүүгө үйрөтүү, ушундай маанидеги окуу материалдарын окуп, жазып, сүйлөп көнүгүү аркылуу үйрөнүү ишке ашат.

7.Морфология. Окуучулар 3-4- класстан тартып кебибизде колдонулган сөздөрдүн маанилик топторун (түркүмдөрүн) таанууга киришет. Зат, сан, сын жана кыймыл дүйнөсүн чагылдырган жана атап көрсөткөн сөздөрдү түркүмдөргө, маанилик топторго бөлүп түшүнүүгө багыт алуу менен, байланыштуу сүйлөөсү калыптанат. Андан ары, 6-7 – класстарда морфологиянын материалдары системалуу түрдө кенен үйрөнүлмөкчү.

8. Синтаксис. “Синтаксис сүйлөөгө үйрөтөт” (Л.Шерва) деп айтылат, андыктан, 4-5- класстардан тартып кыргыз тилин окутууда окуучулардын өз оюн такт, туура, логикалуу жана жеткиликтүү атап, жазып билдирүүсүнө машыктыруу маанайында сөз айкашынын жана бара-бара сүйлөмдүн түзүлүшүн функционалдуу маанайда үйрөтүү жана логикалык сүйлөм түзүүгө үйрөтүү иштери башталат.

9. Предметтер аралык байланыш. Ар бир класстын окуу материалдарын берүүдө окуучулардын окуу, жазуу иш-аракеттери аркылуу предметтик байланыш эске алынат.

10. Жазуу жумуштары кыргыз тили сабактарынын өзөктүү көйгөйү катары эсептелинет. Ал машыктыруучу жана текшерүүчү жазуу жумушу катары бөлүнөт да, өз орду менен жүзөгө ашат. Машыктыруучу жат жазуулар жазуу узактыгы жана ылдамдыгы аркылуу максаттуу жүргүзүлүү менен, класстар жана жыл аягында текшерүү жат жазуулары жүргүзүлөт.

11. Программада чейректер менен жыл аягында, ал тургай, класстын материалдарынын башында **кайталап эске салуу, бышыктап үйрөнүү үчүн материалдар** көрсөтүлөт жана окуучулардын ар бир окуу жылы ичинде өтүлгөн материалдар боюнча кандай билимге, машыккандыкка ээ болгондугун, ошондой эле, тилдик, кептик жана маданий компетенттүүлүктөрүн чагылдырган кыргыз тилин окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар сунуш кылынат. Мындан сырткары ар бир бөлүмдөн жана чоң темалардан кийин окуучулардын алган билимин бышыктоо жана текшерүү үчүн талдоо, үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштарын аткаруунун талаптары, чен-өлчөмдөрү көрсөтүлөт.

1-КЛАСС

КЫРГЫЗ ТИЛИ

Окуу мөөнөтү - 32 жума, жумасына 3 саат, жыл бою 96 саат

АЛИППЕГЕ ЧЕЙИНКИ МЕЗГИЛ

Биринчи чейрек – 29 саат

1-класста эне тилин окутуу окуучунун кеп ишмердүүлүгүн өстүрүү жана сабаттуулукка үйрөтүү деп мүнөздөлүп, үч этапта жүргүзүлөт, алар: алиппеге чейинки, алиппе мезгили жана алиппеден кийинки мезгил деп аталат.

Алиппеге чейинки мезгил окуу жылынын биринчи жарымын 1-чейрегин камтыйт. Бул мезгилде окуучунун кебин өстүрүү иши тематикалык-сюжеттик сүрөттөрдүн негизинде оозеки аңгемелешүү, окуу чөйрөсүнө көнүгүү, түрдүү предметтер менен айлана-чөйрөнү таануу, боео, тамгаларды элестеткен сызыктар жана чиймелер боюнча кол көндүрүү жана дидактикалык оюндарды ойноо, натыйжада сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүү менен аткарылат.

Кеп өстүрүү иштери балдардын оозеки кебин өстүрүүгө арналат жана бүтүндөй иш-аракеттер оозеки түрдө жүргүзүлөт. Буюмдун атын айтып, же айтылганды туура угуп, аны туура кайталап айтуу менен, көрө билүүгө, уга билүүгө, туура айта билүүгө көнүктүрүлөт. Андыктан, максатка ылайык, бул этап: **КӨРӨБҮЗ, УГАБЫЗ, АЙТАБЫЗ** деген ишмердиктер менен ачылат.

Кеп ишмердүүлүктөрүнүн багыттары катары төмөндөгүдөй иш-аракеттер аткарылат.

Угуу. Алгачкы күндөрдөгү мугалимдердин сөзү бала үчүн багыт берүүчү, үйрөтүүчү жана калыптандыруучу негизги милдеттерди өзүнө алат. Ошондуктан баланын туура угуп кабыл алуусунун мааниси чоң. Балдар предметтердин атын, алардын кыймыл-аракеттеринин аталышын айтып жатканда добуштан жаралган тыбыштардын угулушун, ал тыбыштардын түрүн, окшоштуктарын салыштырышып кабыл алышат. Тыбыштарды балдар канчалык туура угуп, туура кабыл алышса, алардын өздөштүрүүсү, так, туура болору практикада белгилүү. Мындан сырткары, мугалимдин сүйлөө кырааты, кебинин тазалыгы, тактыгы, тууралыгы, көрктүүлүгү, сөздөрдү муунга бөлүп музыкалуу айтуусу, үн кубултуп көрктүү сүйлөөсү зор мааниге ээ.

Сүйлөө. Сүйлөө ишкердүүлүгү угуу ишкердүүлүгүнөн кийинки практикалык этап. Ал эки багытта өнүгөт:

а) Маек кеби: Кептин бул түрү, адегенде, мугалим менен окуучунун жана окуучу менен окуучунун ортосунда жүрөт. Анда окуучулар мугалими жана классташтары менен учурашат, таанышат, бир нерсе тууралуу сурап билишет, сурап алышат, предметтердин атын атап, *ким же эмне* экендигин, алардын *кайсы жерде* турганын, *кандай, канча* экендигин жана *эмне кылып жатканын* суроо-жооп түрүндө талдап, таанып-билүү ишкер аракеттери жүргүзүлөт.

б) Монологдук кеп: Маек кеби балдардын өз алдынча сүйлөөсүнө даярдоо этабы болуп кызмат кылса, эми бул этапта окуучу айлана-чөйрөдөн көргөн билгендерин, предметтик, сюжеттик сүрөттөрдү, тыбыштарды өз алдынча талдоо түрүндө жана шарттуу-графикалык ыкманы колдонуу менен оозеки айтып берүүгө көнүгүшөт.

Мында, мугалим окуучунун лексикалык корунун өсүшүнө, өз оюн байланыштуу кылып жеткире айтып берүүсүнө өзгөчө көңүл бөлөт. Окуучулар эки, үч же андан көп сөздөрдөн сөз тизмектерин жана сүйлөмдөрдү түзүп сүйлөп беришет. Сүйлөшүүлөрдүн узактыгы, көлөмү, сөз каражаттары, стилдик түзүлүшү, мазмуну окуу материалдарына жана балдардын жетишүүсүнө жараша күн санап байып отурат.

Алиппеге чейинки мезгилде, биринчи чейректе, оозеки аңгемелешүү иш-аракеттеринин тематикасы төмөндөгүдөй:

Учурашуу. Таанышуу, Саламатсыңбы, мектеп! – 1 саат
Менин мугалимим (классым, мектеп эрежелери, класстагы тазалык) коштошуу – 1 саат
Менин үй-бүлөм (ата-энем жана бир туугандарым жана башка жакын туугандар) – 1 саат
Биздин үй (менин бөлмөм, бөлмөмдү өзүм жыйнайм, үй эмеректери) – 1 саат
Менин окуу куралдарым (Менин китептерим, китеп деген эмне, китептен эмнени үйрөнөм?) – 1 саат;
Мекеним Кыргызстан (Мекен деген эмне? Менин кичи мекеним) – 1 саат
Биз жашаган жер, шаар (Биздин айыл, көчө, биздин көчөдөгү достор, курбулар) – 1 саат
Алтын күз. Күзгү майрам: (Биздин бакча, ата-энелерге жардам, күзгү эмгек) – 1 саат
Базарда (Витаминдүү жашылча-жемиштерди сатып алуу) – 1 саат
Ашканада (идиш-аяктар, тамак жасоо көндүмдөрү, даам түрлөрү, салат жасайбыз) – 1 саат
Күзгү аба ырайы (кийим-кечелер).
Жаныбарлар дүйнөсү, жапайы жаныбарлар жана алардын балдары
Биздин короо (үй айбанаттары, алардын балдары) – 1 саат
Сүзөнөөк козу жана кашка тыйым – 1 саат
Циркте, Зоопаркта. Суудагы жаныбарлар – 1 саат
Көңүлдүү эс алуу. Тоого саякат: бадалдар, өсүмдүктөр, гүлдөр – 1 саат
Кесиптер. Тиш доктурда, – 1 саат
Менин досум, курбум, конокко барганда, конокко баруу этикети – 1 саат
Китепканада. Музейде, Куурчак театрында – 1 саат
Коомдук жайларда (Автобуста жүрүү адеби) - 1 саат
Менин досум. Менин курбум. Досумдун, курбумдун туулган күнү – 1 саат
Бөбөгүмдүн тушоо тою – 1 саат
Үйдөгү окуя (электрден, газдан, өрттөн сак болуу) – 1 саат
Телефонду колдонуу (колдонуу максаты, колдонуу узактыгы ж.б. этикалык маселелер) - 1 саат
Курт-кумурскалардын жашоосу – 1 саат
Айдын, жума күндөрүнүн, сутканын аталыштары – 1 саат
Биз сүйгөн жомок, жомокко саякат – 1 саат
Кичинекей жомокчулар – жомок чыгарабыз – 1 саат
Кайталоо, бышыктоо – 1 саат.

АЛИППЕ МЕЗГИЛИ

БУЛ МЕЗГИЛДЕГИ НЕГИЗГИ ИШМЕРДҮҮЛҮКТӨР

Алиппе мезгили – окуучунун окуу, таануу, жазуу ишкердүүлүктөрүн өстүрүүчү жана калыптандыруучу жумуштары жүргүзүлүүчү этап. Ал мезгилде буга чейинки жүргүзүлүп келген бүткүл иш-аракеттер өркүндөтүлөт жана бул мезгил максаттуу түрдө: **КӨРӨБҮЗ, УГАБЫЗ, АЙТАБЫЗ, ОКУЙБУЗ** жана **ЖАЗАБЫЗ** деген атоо

менен ачылат. Ага ылайык комплекстүү таанып-билүү ишкердүүлүктөрүнө калыптандыруу башталат.

“Алиппе” мезгилинде төмөндөгүдөй ишмердиктер аткарылат жана көндүмдөр калыптанат:

- окуучулар алфавиттеги тамгалардын атын атап үйрөнүшөт;
- тамгаларды жазма түрүндө жазып үйрөнүшөт жана колун көндүрүшөт;
- тамгаларды жазып кол булчуңдары бекемделет;
- тамгаларды бири-биринен айырмалап айтуу менен, алардын арикуляциялык белгилерин, өзгөлүктөрүн, окшоштуктарын мүнөздөп, айырмачылыктарын ажыратып билишет;

- кыргыз тыбыштарына фонематикалык көндүмдөрү калыптанат.

– тыбыштардын түрлөрүн үйрөнүү аркылуу алардын үндүн узундугу боюнча талдап үйрөнүшөт;

– тамгалардын графикалык белгилерин үйрөнүү менен, алгачкы орфографиялык орфоэпиялык эрежелерге практика жүзүндө машыгышат. Тамгаларды бири-бири менен жалганып жазылышын үйрөнүшөт.

-сөздөрдү музыкалуулугуна жараша ички бөлүктөрүнө жараша бөлүп туура айтуу менен, алардын туура муундарга бөлүнүшүн үйрөнүшөт.

- сүйлөшүүдө бир ой бүтүп, экинчи ой башталганда сүйлөмдөр аралыгы ажырай турганын, жаңы ой жаңы сүйлөм болорун, алардын чегине атайын белги (чекит, суроо, илеп) коюларын үйрөнүшөт.

Жазуу иши окуу иши менен айкалыштырылат. Окуучулар сабат ачуу ишин аң-сезимдүү түрдө сезип туюу аркылуу ишке ашырышат жана ой жүгүртүүлөрү да өсүп, ырааттуулукка салынат.

Эне тили аркылуу элдин рухун кабыл алышат, муну менен катар, балдардын рухий тарбиясы калыптана баштайт. Рухий тарбиянын башаты болгон – кеп маданияты, адеп тарбиясы, этномаданияты жана эстетикалык тарбиясы жолго коюлат.

Мындагы бүткүл **окуу материалдары этномаданият таануучу жана этнопсихологиялык принциптин негизинде** берилет. Тактап айтканда, эне тили аркылуу элдин рухун, салт-санаасын, адеп-ахлактык үлгү жүрүм-түрүм эреже нормаларын үйрөтүү жана улуттун эмгеги жана өмүр жолу менен өрнөктүү инсандарын таануу көңүлдүн борборунда болот. Алар элдик накыл кептер, макал-лакап, жорго жана чечен сөздөр, ошондой эле балдардын курактык өзгөчөлүгүнө жараша түрдүү мазмундагы жана тематикадагы топтолгон тексттер менен коштолот.

Тамгаларды берүү тартиби

Тамгалардын берилиш тартиби тамгалардын жазылыш өзгөчөлүктөрүнө (оңой же татаал) эмес, алардын сөз түзүүчүлүгүнө (сөз түзүүчүлүк принциби) ылайык ырааттуулукта берилет. Тактап айтканда, үндүү, үнсүз тыбыштар айкаштырылып берилип, экинчи сабактан баштап эле балдар жаңы сөз курап окуп жазууга үйрөнүүгө киришет. Бул учурдагы өздөштүрүү, билүү иш-аракеттери балдардын чөйрөсүнө, таанып-билүү иш-аракеттеринин жакындан – алыска, белгилүүдөн – белгисизге деген принциптүү багытка баш ийдирилет.

Окуу ишмердүүлүгү – **АЛИППЕ** мезгилиндеги аткарылуучу жана андан кийинки мезгилде өркүндөтүлүүчү негизги иш-аракеттердин бири. Ал үйрөнгөн тамгаларды жана тыбыштарды кураштырып кошуп, улап окуп, муундап, андан ары шар, ачык жана көрктүү, образдуу окуу менен ишке ашырылат.

Адегенде, тыбышты артикуляциясына жараша туура окуу, сөздү, сүйлөмдөрдү окууга машыгуу аркылуу байланыштуу чакан текстти окуу менен улантылат.

Окуу иши окуу үчүн гана аткарылбайт, ал сүйлөө ишкердүүлүтү менен биргеликте жүргүзүлөт. Себеби, бала сөздү, же текстти окуп коюу менен эле чектелбейт. Окуганын бала түшүнүүсү, андан кийин анын эмне жөнүндө экендигин үстүртөн, андан кийин мазмунуна үңүлүп киришет. Окууда тыбыштык талдоо-жыйноо методу колдонулат, анткени балдар бат эле шар, көрктүү окуп кете алышпайт.

ЖАЗУУ: Жазуу ишмердигине ээ болуу–негизинен, эне тилин окутуудагы кеп ишмердигине ээ болуунун жыйынтыктоочу этабы. Жазуу иши өз алдынча методдор (даяр үлгү боюнча–жазуу, генетикалык методдор) жана дидактикалык-методикалык принциптер боюнча жана да гигиеналык талаптарды эсепке алуу менен, оң жакка жантайтып жазуу деген эрежелерге таянып, илимий негизде жүргүзүлөт. Бардык учурда таза, сулуу жазуу, эрежени сактап жазуу көңүлдүн борборун ээлейт.

Сөздөрдү жазууда тамгаларды жаза билүүгө гана эмес, **аларды жазуу маданиятынын талаптарына** жараша жазуу, т.а таза жазуу, тамгалардын аралыктарын туура сактоо, бири-бирине туура улап кошуп жазуу, баш жана кичине тамгаларды өз эреже — өлчөмдөрүнө жараша туура тартып жазуу, алардын дептердеги сызыкка тикесинен жана туурасынан туура орун алуу, жайгашуу учурлары өзгөчө эске алынат.

Жазууда көчүрүп (китептен, кийинчерээк тактадан) жазуу, жыл аягына жакын угуп жазуу бири-бири менен тыгыз байланышта жүргүзүлөт. Ал эми, балдар дептерге жазып колу жакшы көнүккөндөн кийин гана тактага жазууга жол берилет.

ФОНЕТИКАЛЫК -ГРАММАТИКАЛЫК МАТЕРИАЛДАРДЫН БЕРИЛИШИ

(жумасына 3 сааттан, жалпы - 69 саат).

1. Фонетикалык материалдардын негизин кыргыз тилинин тыбыштык системасы түзөт. Алар, негизинен, мындайча:

1. Үндүү тыбыштар, кыска үндүүлөр жана алардын графикалык белгилениши: Аа, Ээ(е), Ии, Оо, Өө, Уу, Үү, Ыы.

Созулма үндүүлөр жана алардын графикалык белгилениши: аа, оо, уу, ээ, өө, үү.

2. Үнсүз тыбыштар жана алардын графикалык белгилениши: жумшак үнсүздөр: Бб, Вв, Гг, Дд, Жж, Зз, Йй, Лл, Мм, Нн, н, Рр.

Каткалаң үнсүздөр жана алардын графикалык белгилениши: Кк, (кы, ки), Пп, Сс, Тт, Фф, Цц, Хх, Чч, Шш, Щщ.

Тыбышсыз тамгалар: ь, ь

Йоттошкон тамгалар: е, ё, ю, я, (булар эки тыбыштан турары, бирок бир тамга менен гана белгиленери түшүндүрүлөт жана өздөшпүрүлөт).

Түгөйлүү тыбыштар жана алардын графикалык белгилери: б - п, в - ф, г-к, з-с, д-т, ж-ш сөз түзүүчүлүк жана сөз өзгөртүүчүлүк белгилерине жараша мисалдары менен бирге тааныштырылат жана машыктырылуучу көнүгүүлөр аркылуу бышыкталат.

Орус тилинен кирген (в, ф, х, ц, щ) тамгалары балдардын курактык өзгөчөлүктөрүнө жараша топтолгон минимум сөздөрдө жолукканына жараша берилет.

Алиппеге чейинки мезгилде, балдар китеп менен иштөөгө көнүктүрүлө баштаганда тыбыштар шарттуу (үндүүлөр - кызыл түстөгү, үнсүздөр - көк түстөгү) белгилер менен белгиленип, айтылуусуна машыктырылат.

Алиппе мезгилинде тамгалар алфавиттеги катарына жараша эмес, сөз түзүү мүмкүнчүлүгүнө ылайык берилет.

АЛИППЕДЕН КИЙИНКИ МЕЗГИЛ

Жалпы - 8 саат.

Сүйлөм жана сүйлөө маданияты

Бүткөн ойдун сүйлөм аркылуу берилиши, (1 саат)

Сүйлөм ичинде *ким?кимдер?* деген суроого жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сүйлөм ичинде *эмне? эмнелер?* деген суроого жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сүйлөмдө *эмне кылды? эмне кылып жатат?* деген суроолорго жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сылык учурашуу, сылык таанышуу жана анын каражаттары тууралуу түшүнүк берүү, жазып-сүйлөп машыктыруу (1 саат).

Сылык кечирим суроого үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

Буюмду сылык сурап алууга, сылык сурап билүүгө үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

Эне тилде таза, көркөм сүйлөөгө үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

2-КЛАСС

ФОНЕТИКА, ГРАММАТИКА, ЖАЗУУ ЭРЕЖЕЛЕРИ ЖАНА КЕП ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨСТҮРҮҮ

Окуу узактыгы -33 жума, жумасына — 2 сааттан, жыл бою — 66 саат)

Окуу сааттарынын бөлүштүрүлүшү

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө — 58 саат, чейректтик, жылдык кайталоо жана жазуу, талдоо иштерине 10 саат.

Сөз жана сүйлөм, сүйлөмдүн айтылуу кырааты (интонациясы), айтылуу максатына жараша жай, суроолуу, буйрук жана илептүү түрүндө айтылышы. Буйрук жана чакырык катары айтылган сүйлөмдөр (7саат) Булардын бири-биринен өзгөчөлүктөрү, ошого ылайык тыныш белгилери, машыгуу

сабактары (2 саат)

Биз сүйлөгөндө пайда болуучу тыбыштар жана аларды жазууда белгилөөчү тамга жөнүндө билимин тереңдетүү, машыгуу сабактары (2 саат). Кыргыз алфавити, баш жана кичине тамгаларын жазууда колдонулуш өзгөчөлүктөрү (2 саат).

Тыбыштардын бөлүнүшү: үндүүлөр жана үнсүздөр. Үндүү тыбыштардын бөлүнүшү, жоон жана ичке үндүүлөр: (2 саат) үндүн узундугуна карай кыска жана созулма болушу, алардын графикалык белгилениши. (2 саат) Үнсүздөрдүн катышына карата жумшак жана каткалаң болуп айтылышы. Алардын мүнөздүү белгилери, машыгуу сабактары (4 саат)

Түгөйлүү үнсүздөр: б–п, з–с, ж–ш, г–к, д–т, в–ф тыбыштарын туура айтуу жана жазуу, алардын сөздүн маанисин өзгөртүүчү кызматы (2 саат). Орус тилинен кирген йоттошкон тамгалар, алардын жазылышы, в, ф, х, ц, щ тамгалары. (2 саат). Тыбыш бербөөчү ь, ы тамгалары жана машыгуу сабактары (3 саат).

Заттардын (адамдардын, нерселердин) аттары сөз менен айтылары, жандуу заттарды **ким?** жансыз заттарды **эмне?** деген суроо менен сурап биле тургандыгы жана машыгуу сабактары (5 саат).

Заттардын санын жана турган иретин айтып билдирүү, канча? нече? деген суроолорго жооп берген сөздөр, алардын маанилери, машыгуу сабактары (5 саат).

Заттардын абалы, кыймыл-аракеттери. Эмне кылып жатат? Эмне кылды? Эмне кылат? деген суроого жооп берген сөздөр, алардын маанилери, машыгуу сабактары (6 саат).

Заттарды сөз менен сыпаттоо, заттын өңү, түсү, формасы, даамы, аларды билдирген сөздөр, алардын маанилери (3 саат).

Заттардын санын, иретин билдирген сөздөр, алардын маанилери, машыгуу сабактары. (3 саат)

Сөздөрдүн муунга бөлүнүшү тууралуу түшүнүк. Сөздөрдүн муунга бөлүнүп айтылуу ыргагы, эрежелери. Муундун түзүлүшү, түрлөрү (ачык, жабык, туюк муун), алардын мүнөздүү белгилери, машыгуу сабактары (5 саат). Сөздөрдү ташымалдап жазуу, ташымалдоонун жолдору, машыгуу сабактары (3 саат).

3-КЛАСС

Окуу узактыгы 34 жума, жумасына — 2 сааттан, жыл бою — 68 саат.

Окуу сааттарынын бөлүштүрүлүшү

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө — 58 саат, чейректтик, жылдык кайталоо жана жазуу, талдоо иштерине 10 саат.

Сөз жана сүйлөө (кеп)

Сөздүн сүйлөөдөгү кызматы. Адамдын оюнун сүйлөө (кеп) аркылуу берилиши. Баяндап, сүрөттөп жана ой жүгүртүп сүйлөө тууралуу түшүнүк (2 саат).

Сөздүн бөлүктөрү: анын негизги бөлүгү–унгу, ага жалганып, маанисин же формасын өзгөрткөн мүчөлөр (3 саат). Созулма үндүүлөрдүн жазылышы, созулма үндүүлөрдүн сөз ажыратуучу белгилери (4 саат). Айтылышы жана жазылышы айырмаланган сөздөр (аччы – ашчы, ак уй – агуй, ак улак — агулак), алардын

өзгөчөлүктөрү (2 саат).

Зат атооч (баяндоо кебиндеги кызматы) Заттын (жалгыз) жекелик жана (көп экендиги) көптүк саны (2 саат). Энчиленип коюлган (адамга жана айбандарга) аттар жана заттардын жалпыланган аттары (3 саат).

Этиш (баяндоо жана ой жүгүртүү кебинде колдонулушу). Этиш сөздөрүнүн заттын кыймыл-аракетин билдириши, ага карата коюлган **эмне кылды? Эмне кылат? Эмне кылып жатат?** деген суроолору (4 саат). Этиштин зат атооч жана башка атооч сөздөрү менен айкалышып келиши, ошого ылайык анын көптүк жана жекелик түрдө өзгөрүп айтылышы (3 саат).

Баяндап сүйлөө (баяндоо кеби), болуп өткөн, учурда болуп жаткан жана алдыда боло турган окуяны баяндап айтуу жана жазуу. Мында зат атооч жана этиш сөздөрүнүн мааниси (5 саат).

Сын атооч (сүрөттөө кебиндеги кызматы). Сын атоочтун заттын түрдүү абалын, сын-сыпатын, өңү-түсүн, формасын, даамын, көлөмүн билдириши. Сын атоочко кандай? деген суроонун коюлушу (3 саат). Сын атооч сөздөрүнүн зат атооч сөздөрү менен айкалышып айтылышы (2 саат). Заттын сынын жайынча, салыштырып жана күчөтүп билдирүүчү сөздөр, алардын жазылышы (3 саат).

Сүрөттөп сүйлөө (сүрөттөө кеби), адамдын келбетин, нерсени, бөлмөнү, табияттын көрүнүшүн сүрөттөп айтуу жана жазуу. Мында зат, сын атоочтор менен этиш сөздөрүнүн орду жана мааниси (4 саат).

Сан атооч (баяндоо, ой жүгүртүү кебинде колдонулушу). Сан атооч сөздөрүнүн заттын санын санап жана катар иретин билдирүүсү. **Канча? нече? канчанчы? неченчи?** деген суроолорго жооп бериши (4 саат).

Ой жүгүртүп сүйлөө (ой жүгүртүү кеби), дем алышта, каникулда же келечекте эмне кылары жана кандай адам болору тууралуу ой жүгүртүп, кыялданып сүйлөө жана жана жазуу (3 саат).

Ат атооч (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү кебинде колдонулушу). Ат атооч жөнүндө түшүнүк, анын өзгөчөлүгү (2 саат). Ат атооч сөздөрүнүн кепте зат атоочту алмаштырып, ордуна колдонулушу. Ат атоочтун зат атооч менен бирге айкашып айтылышы (2 саат).

Сүйлөм: Сүйлөм болуу белгилери, бирдиктүү ой жана бүтүн интонация. (Тереңирээк тааныштыруу жана практикада машыктыруу) (3 саат) Сүйлөмдүн айтылыш маанисине жараша бөлүнүшү: жайынча, суроо, буйрук, чакырык иретинде айтылган сүйлөмдөр (3 саат). Жалаң жана жайылма сүйлөмдөр (3 саат).

4-КЛАСС

Окуу узактыгы 34 жума, жумасына — 2 сааттан, жыл бою — 68 саат)

Окуу сааттарынын бөлүштүрүлүшү

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө — 58 саат, чейректик, жылдык кайталоо жана жазуу, талдоо иштерине 10 саат.

Тил, кеп жана текст.

Тил жана кеп жөнүндө маалымат. Текст жөнүндө түшүнүк. Тексттин түрлөрү. Баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү тексттерин талдоо, темасын, идеясын

аныктоо. (4 саат.)

Сүйлөм жана алардын түрлөрү. Жай сүйлөм. Жай сүйлөмдү катыштырып, баяндоо текстин түзүү жана талдап машыгуу (3 саат.)

Суроолуу сүйлөм. Жай жана суроолуу сүйлөмдөрдү катыштырып, сүрөттөө текстин түзүү жана талдап машыгуу. (3 саат).

Буйрук сүйлөм. Илептүү сүйлөм. Алар катышкан текстти окуп, жаңы текст түзүп машыгуу. (3 саат)

Сөздүн (түзүлүшү) курамы. Уңгу жана мүчө. Уңгу сөздүн аяккы тыбышына карата мүчөнүн башкы тыбышынын өзгөрүлүшү (3 саат).

Жөнөкөй жана татаал сөздөр. Синонимдер жана антонимдер, алардын маанилери. Аларды талдоо жана кепте туура колдонуу (4 саат).

СӨЗ ТҮРКҮМДӨРҮ

(жалпылап системалуу түшүндүрүү)

Зат атооч. Зат атооч сөз түркүмүнүн мааниси. Зат атоочтун көптүк санда өзгөрүшү. Зат атоочтун жөндөлүшү: атооч, илик, барыш, табыш, жатыш, чыгыш жөндөмөлөрү, суроолору, маанилери (9 саат). Аягы б, в, г, д тыбыштары менен бүткөн сөздөрдүн жөндөлүшү. Орус тили аркылуу кирген кээ бир сөздөрдүн жөндөлүшү. Жөнөкөй жана татаал зат атоочтор жана алардын жазылышы, жөндөлүшү. Зат атооч сөздөрдүн жакталышы (8 саат).

Этиш. Этиштин чактары. Келер чак. Учур чак. Өткөн чак. Этиштин жакталышы. Аларды кепте туура колдонуу (5 саат).

Сын атооч. Сапаттык сын. Жөнөкөй жана татаал сын атоочтор. Сын атоочтун жазылышы (4 саат).

Сан атооч. Эсептик сан. Иреттик сан. Сан атооч сөздөрдүн жазылышы (5 саат).

Ат атооч. Жактама ат атооч. Жактама ат атоочтун кептеги мааниси (3 саат).

Сырдык сөздөр. Анын кептеги ролу (2 саат).

Тууранды сөздөр. Анын кептеги ролу (2 саат).

Күтүлүүчү натыйжалар

1-класс

1-классты аяктаганда окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына коюлуучу талаптар, окуучулар ээ боло турган көндүмдөр

1. Тилдик көндүмдөр жана анын көрсөткүчтөрү:

Фонетика боюнча:

- кыргыз тилиндеги тыбыштардын аттарын туура айта билүү;
- тыбыштарды бири-биринен ажырата билүү; фонематикалык көндүмдөргө үйрөнүү;
- тыбыштардын бөлүнүштөрүн туура билүү жана алардын артикуляциясына жараша так айтуу;
- кыргыз алфавитиндеги тамгалардын ирети менен атай алуу;
- тамга-тыбыштардын аттарын, окулушун жана жазылыштарын ажыратып түшүнүүгө жетишүү, каалиграфиялык сабаттуулукка ээ болуу;

Лексика боюнча:

- сөздөр нерселердин, адамдардын аттарын жана кыймыл-аракеттерин туюнтарын билүү;
- сөздөр үндүүлөргө жараша ыргактарга бөлүнүп айтылышын өздөштүрүү;
- айтылыш ыргактарына жараша сөздөр муундарга бөлүнөрүн түшүнүү;
- сөздөрдү ташымалдоо эрежелерин үйрөнүү.

Синтаксис боюнча:

- ойдун сүйлөм аркылуу берилишин түшүнүү;
- айтылуучу ойго жараша сүйлөмдөрдүн кыраатына жараша окуй алуу.
- сүйлөмдөрдүн маанилик (окшош, каршы, бир жана көп маанилери) түрлөрүн билүү.

Коммуникативдик көндүмдөр:

- сөздөрдү жана сүйлөмдү муундап жана сабаттуу окууга жеришүү;
- эне тилинде так, туура, таза сүйлөөгө машыгуу;
- кыргызча сүйлөө этикеттерине (сылык учурашуу, таанышуу, кечирим суроо, уруксат суроо ж.б.)

3.Таанып-билүүдөгү көндүмдөр:

- элибиздин салтуу, нарктуу түшүнүктөрүн, эне тили –кыргыз тили экендигин таанып-билүү;
- элдик жомокторду, ырларды, дастандардан үзүндүлөрдү эне тилинде окуп-үйрөнүп, алардын маани-маңызын түшүнүү;
- элдик-макал-лакаптардын маанилерин түшүнө билүү;
- кыргыздын белгилүү инсандарын, баатырларын, белгилүү жерлерин таанып билүү;
- кыргыздын улуттук буюмдарынын, улуттук кийимдеринин, тамак-аштарынын аталыштарын эне тилинде туура айтып үйрөнүү.

Жазуу маданиятына жатыгуусу:

- тамга элементтеринин туура сакталышы;
- тамгалардын бири-бири менен туура жалганып уланышы;
- тамгалардын бир ык менен жантайыңкы, жумуру тартылып, бирдей чондукта, аралыктары бирдей, иреттүү орун алышы;
- жазуунун тазалыгы, кооздугу, сулуулугу;
- баш жана кичине тамгаларды туура жазуу, туура ташымалдоого машыгуу.

Кеп маданияты: Жыл аягында окуучулардын кыргызча кебинин так, түшүнүктүү, логикалуу, таза болуусуна, тыбыштарды артикуляциялык белгилерине жараша туура айтып машыгуусуна жетишүү кажет.

Туура жазуу: Тамгаларды эрежелерине жараша туура, таза, иреттүү жазууга, туура улап, бир калыпта жазууга, китептен же тактадан туура көчүрүп жазуу машыгууларына ээ болуусу шарт.

2-класс

2-классты аяктаганда окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына коюлуучу талаптар, окуучулар ээ боло турган көндүмдөр

Фонетика боюнча:

- тыбыштарды бири-биринен ажырата билүү жана табиятына жараша талдай алуу;
- тыбыштардын бөлүнүштөрүн туура билүү жана алардын артикуляциясына жараша так

айтуу;

-кыргыз алфавитиндеги тамгалардын ирети менен атай алуу;

- тамга-тыбыштардын аттарын, окулушун жана жазылыштарын ажыратып түшүнүүгө жетишүү;

-тамгалардын элементтерин бузбай жаза алуу.

Лексика боюнча:

-сөздөрдүн тыбыштардан түзүлөрүн билүү;

-сөздөр нерселердин аттарын, түшүнүктөрдүн аталыштарын туюнтарын жана өз алдынча маани берерин билүү;

-сөздөр заттык, сандык, сындык маанини жана кыймыл-аракеттерди туюнтарын түшүнүү;

-сөздөр үндүүлөргө жараша ыргактарга бөлүнүп айтылышын өздөштүрүү;

-айтылыш ыргактарына жараша сөздөр муундарга бөлүнөрүн түшүнүү;

-муундун түрлөрүн, алардын мүнөздүү бергилерин түшүнүү;

-сөздөр муундарга жараша ташыларын жана ташымалдоо эрежелерин билүү.

Синтаксис боюнча:

-ойдун сүйлөм аркылуу берилишин түшүнүү;

-айтылуучу ойго жараша сүйлөмдөрдүн кыраатынын болушу, т.а. сүйлөмдүн маанилик түрлөрүн (жай, суроолуу, буйрук жана илептүү) билиши;

-сүйлөмдөрдүн маанилик түрлөрүнө жараша интонациялык белгилеринин коюлушун өздөштүрүү.

-сүйлөмдүн маанилик түрлөрүнө жараша

Коммуникативдик көндүмдөр:

-сүйлөмдү, чакан текстти шар, сезимдүү окууга жетишүү;

-сүйлөмдүн, тексттин мазмунун өз сөзү менен айтып берүүгө жатыгуу;

-эне тилинде так, туура, таза сүйлөөгө машыгуу;

-өз оюн жеткиликтүү айтып, эне тилинде логикалуу баарлаша билүүгө машыгуу;

-өтүлгөн окуу материалдарын катыштырып, чакан маек үлгүлөрүн түзө алуу;

Жазуу маданиятына жатыгуусу:

-тамга элементтеринин туура сакталышы;

-тамгалардын бири-бири менен туура жалганып уланышы;

-тамгалардын бир ык менен жантайыңкы, жумуру тартылып, бирдей чоңдукта, аралыктары бирдей, иреттүү орун алышы;

-жазуунун тазалыгы, сулуулугу;

-тез жазууга машыгуусу;

-баш жана кичине тамгаларды туура жазуу, туура ташымалдоого жетишүү.

Байланыштуу кебинин өсүүсү:

-тема боюнча өз оюн байланыштуу, логикалык айтып берүүгө машыгуу.

-берилген суроолорго жараша өз оюн жеткиликтүүайта алуу.

Кеп маданиятынын өсүүсү:

- тыбыштарды, алардын кептеги айкалыштарын даана, так, бузбай айтуу, сөздөрдү үн ыргагына жараша туура айтып, таза, логикалуу сүйлөө;

- сүйлөмдү, чакан текстти шар, сезимдүү окууга жетишүү.

3-классты аяктаганда окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына коюлуучу талаптар, окуучулар ээ боло турган көндүмдөр

Фонетика боюнча:

- кыргыз тилиндеги тыбыштарды бири-биринен так ажыратып, туура жаза билүү;
- тыбыштардын бөлүнүштөрүн туура билүү жана алардын артикуляциясына жараша так айтуу;
- кыргыз алфавитиндеги тамгалардын ирети менен атай алуу;

Лексика боюнча:

- сөздөрдүн тыбыштардан түзүлөрүн билүү;
- сөздөр нерселердин аттарын туюнтарын жана өз алдынча маани берерин билүү;
- сөздөр заттык, сандык, сындык маанини жана кыймыл-аракеттерди туюнтарын түшүнүү;

Синтаксис боюнча:

- ойдун сүйлөм аркылуу берилишин түшүнүү;
- айтылуучу ойго жараша сүйлөмдөрдүн кыраатынын болушу, т.а. сүйлөмдүн маанилик түрлөрүн (жай, суроолуу, буйрук жана илептүү) билиши;
- сүйлөмдөрдүн маанилик түрлөрүнө жараша интонациялык белгилеринин коюлушун өздөштүрүү.

Коммуникативдик көндүмдөр:

- сүйлөмдү, чакан текстти шар, сезимдүү окууга жетишүү;
- сүйлөмдүн, чакан тексттин мазмунун өз сөзү менен айтып берүүгө жатыгуу;
- эне тилинде так, туура, таза сүйлөөгө машыгуу;
- өз оюн жеткиликтүү айтып, темага жараша эне тилинде логикалуу баарлаша билүүгө машыгуу;
- өтүлгөн окуу материалдарын катыштырып, чакан маск үлгүлөрүн түзө алуу;
- өз оюн жазуу түрүндө чакан жаза билүүгө машыгуу;

Байланыштуу кебинин өсүүсү:

- сүрөт боюнча жана тема боюнча өз алдынча чакан аңгеме түзө алуу, ага ат коюу;
- жакын адамына кыскача кат жаза билүү;
- жакын адамын майрамы, туулган күнү менен куттуктоо, чакыруу түрүндө кат жаза алуу;
- ыр жана кара сөз түрүндөгү тексттердин ыргагына жараша окуу техникасына ээ болуу.

4-класс

4-классты аяктаганда окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына коюлуучу талаптар, окуучулар ээ боло турган көндүмдөр

Лексика боюнча:

- сөздөр нерселердин аттарын туюнтарын жана өз алдынча маани берерин билүү;
- сөздөр заттык, сандык, сындык маанини жана кыймыл-аракеттерди туюнтарын түшүнүү;
- айтылыш ыргактарына жараша сөздөр муундарга бөлүнөрүн түшүнүү;

- муундун түрлөрүн, алардын мүнөздүү бергилерин түшүнүү;
- сөздөрдүн маанилерин, жекелик-көптүк санда өзгөрөрүн жана жөндөлүштөрүн билүү;

Грамматика боюнча:

- грамматикалык эрежелерди билүү, анын белгилерин ажыратып түшүнүү, мисалдар менен далилдей алуу;
- тил, кеп, тексттин белгилерин билүү;
- текст менен сүйлөмдөрдүн айырмасын билип, мисалдар менен далилдей алуу;
- сөз менен сөз айкашы, сөз айкашы менен сүйлөмдү ажырата алуу;
- сүйлөмдөрдүн айтылышына карай жай, суроолуу, илептүү, буйрук сүйлөмдөр болуп бөлүнүшүн айырмалып, интонациясына жараша тыныш белгилерди коё билүү;
- муун менен ташымалдын байланышын, айырмачылыктарын билип, жазуу иштеринде туура колдонуу.

Коммуникативдик көндүмдөр:

- сүйлөмдү, текстти шар, көрктүү, сезимдүү окууга жетишүү;
- тексттин мазмунун өз сөзү менен айтып берүүгө жатыгуу;
- өз оюн жеткиликтүү айтып, темага жараша эне тилинде логикалуу баарлаша билүүгө машыгуу;
- өтүлгөн окуу материалдарын катыштырып, чакан аңгеменин үлгүлөрүн түзө алуу;
- өз оюн чакан текст түрүндө жаза билүүгө машыгуу;

Жазуу маданиятына жатыгуусу:

- тамга элементтеринин туура сакталышы;
- тамгалардын бир ык менен жантайыңкы, жумуру тартылып, бирдей чоңдукта, аралыктары бирдей, иреттүү орун алышы;
- жазуунун тазалыгы, кооздугу, сулуулугу;
- тез жазууга машыгуусу -баш жана кичине тамгаларды туура жазуу.

Байланыштуу кебинин өсүүсү.

- мазмуну бири-бирин толуктап, логикалык бүтүндүктө болгон сүйлөм топтомдорунун текст болушун билүү.
- тексттин мазмунун, тематикасын түшүнүү, ага ат коё алуу.
- тексттин бөлүктөрүн: башталышын, негизги бөлүгүн, жыйынтыгын ажыратып түшүнүү.

Кеп маданиятынын өсүүсү.

- тыбыштарды, алардын кептеги айкалыштарын даана, так, бузбай айтуу, сөздөрдү үн ыргагына жараша туура айтып, таза, логикалуу сүйлөө, сүйлөмдү, тексттерди шар, көрктүү, сезимдүү окууга жетишүү

ОКУУ ЖАНА КЕП ӨСТҮРҮҮ

Предметтин актуалдуулугу

Адабий окуу сабатка үйрөтүүнүн түздөн-түз уландысы болуп, аны менен тыгыз байланышта, биримдикте жүргүзүлөт. Анткени сабат ачуунун алгачкы күнүнөн баштап, окуучулар түрдүү тексттерди угушуп, алар боюнча аңгемелешип, суроолорго жооп беришип, ага карата өздөрүнүн мамилелерин тиешелүү деңгээлде билдиришип,

андагы айрым сөздөр талдоого алынат. Алиппеден кийинки мезгил окуучулардын окуу билгичтиктерин бекемдөөгө багыт алуу менен, андан ары окуунун машыккандыктарын калыптандыруу, б. а. адабий окуу башталат.

Адабий окуу окуучулардын текстти шар, туура, сезимдүү окуп, окуганын кайра айтып берүүсү, тексттеги тиешелүү суроолорго жооп берүүсү менен чектелбестен, алардын окуганындагы негизги ойду бөлүп көрсөтүп, окуганын бөлүктөргө ажыратып план түзүп, тиешелүү деңгээлде көркөм сөз каражаттарына талдоо жасай билип, текстти өзгөртүп, өз алдынча чыгарма жаратып, окуп талдоого алган текст менен жаңы чыгарманын ортосундагы байланышты ача билүүсүнө жетиштирүүнү өзүнө алат. Окуу предметинин адабий окуу деп аталышы да мына ушуга негизделет б. а. окуу предмети мурдагыдан айырмаланып, анын адабийлүүлүгү күчөтүлөт. Анткени, ар кандай чыгарманы кабыл алуу – бул биргелешкен чыгармачылык, автор менен окурмандын биргелешкен чыгармачылыгы (М.М.Бахтин), ал эми сабак процессинде талдоого алуу — мугалим менен окуучунун биргелешкен орток чыгармачылыгы (Г.Н.Кудина) болсо, образдарды, каармандарды үлгүсүз кабыл алуу (айрыкча, жомокторду оозеки угууда) чыгармачылык (Л.С.Выготский).

Экинчиден, адабий окууда таанып-билүү мүнөзүндөгү тексттер да, көркөм тексттер болуп, адабий тексттер көбүрөөк берилет. Анткени, окуу предметтин негизин *чыгарманын көркөмдүк-эстетикалык баалуулук принциби* түзүп, тематикалык, жанрдык, автордук, мезгилдик, хронологиялык бөлүштүрүүлөр сакталат.

Негизги дидактикалык талап катары төмөнкүдөй **критерийлер** менен коштолот:

1. Окуучулардын курактык-психологиялык өзгөчөлүктөрүнүн эске алынышы;
2. Текстти кабыл алуудагы мыйзам ченемдүүлүктөрдүн сакталышы;
3. Материалдын тилинин окуучулар үчүн жеткиликтүүлүгү, түшүнүктүүлүгү;
4. Окуу материалынын улуттук духту тарбиялоого жана жалпы адамзаттык баалуулуктарды кабыл алууга багытталгандыгы;
5. Окуучулардын ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга багытталгандык;
6. Окуучу менен мугалимдин, автор менен окурмандын кызматташтыгына таянуу;
7. Буга ылайык ар түрдүү методикалык ыкмаларды колдонууга, өзгөртүп түзүүгө ийкемдүүлүгү.

Тематикалык бөлүштүрүү башкаларга салыштырмалуу кенири колдонулат. Анткени чыгармалар, негизинен, тематикалык жактан топтоштурулат.

Жанрдык бөлүштүрүү мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнө карай аны тереңирээк өздөштүрүү үчүн колдонулат. Ошондуктан, аталган бөлүштүрүүгө таянып, бир жанрдагы чыгармаларды бир жерге топтоп салуу туура болбойт. Бул айрыкча, элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүнө тиешелүү. Маселен, жомок, макал-лакап, табышмак, жаңылмачтар. Алар окуу жылынын бардык мезгилинде окутулат. Ошондой эле бир учурда аларга атайын токтолуп, алардын өзгөчөлүктөрү үйрөнүлөт.

Автордук бөлүштүрүү улам классы жогорулаган сайын тереңдетилип, бир

автордун чыгармалары бир гана жерден өтүлбөстөн, ылайыгына жараша башка жерлерде да кездеше берет.

Окуялардын мөөнөтүнө карай, чыгармадагы мезгилдик бөлүштүрүү сакталат. Бирок, анда чыгармадагы окуянын мезгили биринчи планга чыкпай, анын көркөмдүк-эстетикалык баалуулугу негизги орунда болот.

Тематикалык бөлүмдөр

Биринчи класста (сабат ачуудан кийин) окуу техникасына өзгөчө маани берилет. Анткени, шар, көркөм окууга жетишпей туруп, текстти сезимдүү окуу, түшүнүү кыйын. Ошондой эле бул мезгилде диалог түрүндөгү жана ролдоштуруп окууга ыңгайлуу чыгармалар кеңири колдонулат. Мындай чыгармалар биринчиден, окуучунун түшүнүүсүнө жеңил болсо, экинчиден, бул курактагы окуучунун инсандык сапаттарынын калыптанышы диалогдо, б. а. башкаларга карата айтылган сөздө жана башкалардын сөзүн кабыл алууда активдешет, башкалардын кеби анын ички кебине айланат.

Экинчи класста мазмуну, формасы боюнча жөнөкөй чыгармалар орун алып, элдик оозеки чыгармачылыктын жомок, табышмак, жаңылмач сыяктуу үлгүлөрүнө кенири орун берилет. Ал эми макал-лакаптар бардык класстарда кеңири колдонулат. Суроолорго тексттен жооп табуу, өз алдынча жооп берүү, окуган чыгармасындагы негизги ойду бөлүп көрсөтүү, суроолорго жараша айрым сөз каражаттарын таба билүү, чыгармаларды өз алдынча улантууга, тиешелүү деңгээлде чыгарма жаратууга аракет кылуу экинчи класста окуучулардын ишмердүүлүктөрүнүн өзөгүн түзөт.

Үчүнчү класста бул ишмердүүлүктөр андан ары улантылып, чыгарманын аты, сөз каражаттары менен иштөө тереңдетилип, тексттин түрлөрүн айырмалап, аны бөлүктөргө ажыратып, план түзүү. Окуялардын байланышын ача билүү, кептин түрлөрү, пикирлешүү маданияты боюнча иштөө, чыгарманы өзгөртүп түзүү, өз алдынча чыгарма жаратуу аракети ишке ашат. Окула турган чыгармалардын жанры кеңейип, мазмуну, формасы, тили улам татаалдашып, элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү менен катар Республикабыздын Гимни жөнүндө, экологияга байланыштуу чыгармалар, тектеш жана чет элдердин балдар адабиятынын мыкты үлгүлөрү орун алат.

Ал эми **төртүнчү класста** Республикабыздын Герби, Конституция жөнүндөгү баяндар улантылып, көркөмдүк деңгээли, мазмуну терең чыгармалар орун алып, алар жанрдык өзгөчөлүктөрү боюнча баштапкы теориялык негизде окутулуп, текст менен иштөөдө таяныч сөздөрдү пайдалана билип, окуу-таанып билүү ишмердүүлүгү, чыгармага талдоо жасоо менен чыгарма жаратуунун байланышын ачуу, б. а. чыгарманы талдоодо алган билимдерин, билгичтиктерин, машыккандыктарын чыгарма жаратуу аракетинде, ал эми чыгарма жаратуу аракетинде алган тажрыйбасын чыгарманы талдоодо пайдалануу ишке ашат.

Төртүнчү класста тексттеги кептин түрлөрү, пикирлешүү маданияты багытындагы иштер андан ары тереңдетилип, сөз өнөрүнө (жорго сөзгө, чечендикке, айтышка, төкмөлүккө) маани берилип, мындай чыгармалар окуучуларга уктурулуп, алар менен мындай чыгармаларды жаратуу багытында иш алынып барылат.

ПРОГРАММАНЫН МАЗМУНУ

ОКУУ ПРЕДМЕТИ

2-КЛАСС

(жумасына 3 сааттан, жыл бою 102 саат)

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө – 98 саат

Кайталоо сабактарына - 4 саат.

Берекелүү алтын күз (6 с.). Күз мезгилиндеги жаратылыш, эмгек, түшүм, күзүндө болгон окуяларды чагылдырган публицистикалык маанайдагы тексттер, ырлар.

Мен Кыргызстанымды сүйөм! (9с.). Республикабыздын жаратылышы, элибиздин, жерибиздин байлыктары, шаар жана айыл жериндеги элдердин турмушу, кыргыз элине тиешелүү өзгөчөлүктөр жөнүндөгү социалдык-маданий темадагы тексттер, ырлар, аңгемелер, жомоктор.

Менин дүйнөм (12 с.). Окуучулардын жаныбарлар, жаратылыш менен болгон өз ара достуктары, өзү, өзүн таануу жөнүндөгү чыгармалар. Окуучуларды ойлонтууга, тапкычтыкка, ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө багытталган популярдуу темадагы тексттер жана көркөм чыгармалар.

Мына жаады аппак кар (8 с.). Кыш мезгили, анын андагы жаратылыш, эмгек, окуялар чагылдырылган чыгармалар.

Эх, балалык! (18 с.). Балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайык, алардын кызыкчылыктарын, бүгүнкү турмушун кеңири чагылдырылган чыгармалар, окуялар. Күлкүлүү ырлар, аңгемелер, анекдоттор. Окуучулардын юмордук сезимдерин өстүрүүгө багытталган чыгармалар.

Байчечекей гүл ачты (10 с.). Жаз, анын кооздугу, жаздагы өзгөрүүлөр, жаратылыш, эмгек, элдин, жан жаныбарлардын тиричилигине байланышкан тексттер, көркөм чыгармалар.

Жаз майрамдары (4 с). Аялдардын эл аралык күнү болгон 8-Мартка, апаларга, эжелерге, кыздарга, жаңы жыл майрамы – Ноорузга байланышкан социалдык-маданий темадагы тексттер, көркөм чыгармалар.

Мен сүйгөн чыгармалар (12 с). Кызыктуу балдар чыгармалары, ошондой эле ушул курактагы балдардын чыгармалары да сунуш кылынып, алар окуучуларды чыгарма жаратууга, шыктандырууга багытталат. Сейрек колдонулуп бара жаткан сөздөрдү түшүндүрмөлөп жазган чыгармалар, макалалар, эсседлер эске алынат.

Бабалардан калган сөз (12 с). Элдик оозеки чыгармачылыктын окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык үлгүлөрү.

Май майрамдары (7 с.). Тилектештиктин эл аралык күнү болгон 1-Майга, жаз майрамына, элдердин достугуна, биримдигине, 9-Майга байланыштуу тексттер, чыгармалар. Жадыраган жай мезгилине байланыштуу чыгармалар.

3-КЛАСС

(жумасына 3 сааттан, жыл бою 102 саат)

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө – 98 саат

Кайталоо сабактарына - 4 саат.

Мекенимди даңктаймын! (20 с.). Кыргыз Республикасынын мамлекеттик белгилерин, Мекенибиздин жаратылышын, калкын, элдин эмгегин, жаратылыштын кооздугун даңктаган, экологияга байланышкан тексттер. Тилдин жашоодогу маанисин ачып берүүгө, тил үйрөнүүгө багытталган тексттер, чыгармалар.

Эл эмгеги менен барктуу (14 с.). Эмгек, анын жашоодогу маанисин, маңызын, күз мезгилиндеги эмгекти, элибиздин өткөндөгү турмушун, жашоо шартын, айрым улуу инсандардын тагдырын чагылдырган социалдык-маданий темадагы тексттер, чыгармалар.

Керемет кыш (11 с.). Кыш мезгилиндеги өзгөчөлүктөр, жаратылыш, эмгек жөнүндөгү элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү, акын-жазуучулардын чыгармалары, популярдуу темадагы тексттер.

Менин сүйүктүү чыгармаларым (7с.). Элдик оозеки чыгармачылыктын окуучулардын курагына ылайык келген үлгүлөрү, азыркы кыргыз балдар акын-жазуучуларынын чыгармалары авторлорго көңүл буруу менен берилет. Окуучулардын чыгарма жаратуусуна түрткү боло турган шарт түзүү көңүлдүн борборунда болот.

Ата-энем – алтын бешигим (12 с.). Ата-энени урматтоого, аларга жардам берүүгө багытталган, алардын ыйыктыгы чагылдырылган тексттер, чыгармалар.

Көптөн күткөн жаз келди! (15 с.). Жаздын көркү, жаратылыш, андагы эмгек тууралуу элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү, акын, жазуучулардын, драматургдардын чыгармалары.

Жаздын көркү – майрамдар (6 с.). Аялдардын эл аралык күнү 8-Март, Нооруз, Эмгекчилердин тилектештигинин эл аралык күнү, Жаз майрамы–1-май, Жеңиш күнү – 9-майга байланыштуу тексттер, чыгармалар.

Алтын балалык (12 с.). Балалыктын ыраматын, окуучулардын турмушу, мүнөздөрү чагылдырылган, тексттер, чыгармалар.

Боордош элдердин балдарга арналган чыгармалары (8 с.). Боордош элдердин балдар чыгармаларынын мыкты үлгүлөрү.

4-КЛАСС

(жумасына 3 сааттан, жыл бою 102 саат)

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө – 98 саат

Кайталоо сабактарына - 4 саат.

Мен – Кыргыз жаранымын! (10 с.). Жерибиздин жаратылышы, калкы, элибиздин руханий, маданий, тилдик байлыгы, жашоо өзгөчөлүктөрү менен байланыштуу тексттер, чыгармалар.

Мекеним менден башталат (10 с.). Республикабыздын мамлекеттүүлүгүнүн белгилери, негизги мыйзамы Конституция жөнүндөгү, элибиздин өзгөчөлүгү, үрп-адаты, каада-салты, жашоо-шарты, чагылдырылган тексттер, көркөм чыгармалар.

Менин сезимдерим жана дүйнөм (16 с.). Балдардын сезимдерин, эмоциясын, жан дүйнөсүн, материалдык руханий байлыгын ачып берген чыгармалар.

Ойлонолу, издейли (10 с.). Ой жүгүртүүнү өстүрүүгө, өзүн таанууга байланыштуу тексттер, чыгармалар.

Элибиздин улуу инсандары (6 с.). Кыргыз элинин улуу инсандары жөнүндөгү тексттер окулуп үйрөнүлөт.

Бабалардан калган сөз (16 с.). Элдик оозеки чыгармалардын балдарга ылайык үлгүлөрү. Сөз өнөрү (жорго сөз, чечендик, төкмөлүк, айтыш ж. б.).

Мен сүйгөн китептер (6 с.). Балдар китептери, анын ичинде жаңы чыккан китептер, электрондук китеп окуу булактары тууралуу сөз болуп, окуучулардын өздөрүнүн чыгарма жаратуусуна да көңүл бурулат.

Кыргыз балдар акын-жазуучулары (14 с.). Кыргыз балдар акын-жазуучуларынын чыгармалары автордук бөлүштүрүү боюнча берилет.

Дүйнө элдеринин балдар чыгармалары (10 с.). Дүйнө элдеринин балдарга арналган чыгармаларынын үлгүлөрү.

Күтүлүүчү натыйжалар

2-класс

Окуу жылынын аягында окуучулар ээ болуучу негизги көндүмдөр:

- Тааныш эмес текстти туура, сезимдүү түрдө тездеп окуп, бир минутада 45-50 сөздөн кем эмес окуу;
- окууда сүйлөмдүн аягына, ортосуна коюлган тыныш белгилерге ылайык интонацияны, тынымды сактай билүү;
- тексттин мазмунуна ылайык суроолорго жооп берүү, андан тиешелүү сүйлөмдөрдү таба билүү;
- мугалимдин жардамы менен текстти тиешелүү бөлүктөргө бөлүп, андагы негизги ойду аныктоо;
- текстти сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн маанилерин туура салыштыра билип, жаратылышты, каармандарды сүрөттөгөн сөздөрдү туура кабыл алып, тексттин мазмунун бузбастан баяндоо;
- каармандардын жасаган иштери, кулк-мүнөздөрүнө жана окуяларга тиешелүү деңгээлде баа берүү;
- аңгеме, жомок, ыр, макал-лакаптарды жанрдык жактан айырмалоо;
- иллюстрациялардын маанисин түшүнө алуу, аларды тексттин мазмуну менен салыштыруу;
- башынан өткөргөн окуяларды оозеки түрдө ырааттуу, баяндап берүү;
- чакан, мазмуну жөнөкөй тексттерди пайдаланып, баяндама, жөнөкөй темалардын негизинде дил баян жазуу;
- китептин атына, мазмунуна (оглавление) карай керектүүсүн тандап алуу.

3-класс

Окуу жылынын аягында окуучулар ээ болуучу негизги көндүмдөр:

- Тааныш эмес текстти, көркөм, жетиштүү деңгээлде шар, бир минутада болжол менен 65-70 сөздөн ашык окуу;
- чыгарманын аты менен иштөө;

- кептин түрлөрүн айырмалап, алардын негизги өзгөчөлүктөрүн аныктоо;
- тексттин мазмунуна ылайык интонацияны, логикалык басымды, тынымды, үндүн тонун туура сактай билүү;
- текстти, анын түрлөрүн аныктоо;
- текстти бөлүктөргө ажыратып, бөлүктөргө ат коюп, план түзүп, сүрөттөлгөн окуялардын байланышын аңдай билип, тексттеги негизги ойду аныктоо;
- иллюстрацияны пайдаланып, текст тууралуу ырааттуу сүйлөп берүү;
- каармандардын иш-аракетине, кылык-жоруктарына, иллюстрацияларга баа берип, аларды салыштыра билип, ага өзүнүн мамилесин билдире алуу;
- сөздөрдү адабий тилдин нормасына ылайык туура сүйлөө, тексттен тиешелүү сөз тизмектерин, сүйлөмдөрдү, каармандардын мүнөздүү белгилерин, жаратылыштын кооздугун сүрөттөгөн сөз каражаттарын таба билүү;
- каармандарга мүнөздөмө берип, синонимдерди, образдуу сүрөттөөлөрдү тиешелүү деңгээлде өз алдынча колдоно билүү;
- текстти жанрдык жактан айырмалап, жөнөкөй негизги жанрдык өзгөчөлүктөрдү билүү;
- окуяларды тексттин мазмунуна ылайык оозеки түрдө ырааттуу баяндоо, 80—90 сөздөн турган текст боюнча баяндама, жөнөкөй темада дил баян жазуу;
- түрдүү кырдаалдарда пикирлешүүнүн өзгөчөлүктөрүн билүү;
- тексттеги атайылап түшүрүлүп коюлган сөздөрдүн, ырдагы саптардын ордун толуктоо;
- тексттеги сөздөрдү анын синоними менен алмаштыруу;
- тексттеги баяндаган жактарды алмаштырып өзгөртүү;
- жөнөкөй тексттерди өз алдынча улантуу;
- айрым макал-лакаптардын маанисин чечмелөө, алардын мазмунун пайдаланып, мугалимдин жардамы менен чакан тексттерди түзүү;
- таасирленген адамы, окуя жөнүндө оозеки сүйлөп, жөнөкөй түрдө жаза билүү;
- китептин аты, автору боюнча өз алдынча тандай билүү.

4-класс

Окуу жылынын аягында окуучулар ээ болуучу негизги көндүмдөр:

- Тааныш эмес текстти адабий тилдин нормасына ылайык окуп, минутасына 85-95 сөздөн жогору окуу;
- текстти бөлүктөргө ажыратып, план түзүп, андагы негизги ойду, окуялардын, тексттин бөлүктөрүнүн ортосундагы байланыштарды аныктоо;
 - иллюстрацияга, түзүлгөн планга ылайык текстти толук, кыскача, талдап айтып берүү, ошону менен бирге, тексттин мазмунун бузбай, ыраатын сактоо;
 - каармандардын кылык-жоруктарына, кулк-мүнөздөрүнө, иш-аракеттерине баа берип, бири-бирине салыштырып, ага өз

пикирин билдирүү;

- каармандарды, жаратылышты сүрөттөгөн сөз каражаттарын тиешелүү деңгээлде талдап, аларды ачып берген сөз каражаттарын аныктай билүү;

- системалуу түрдө сөз байлыгын арттыруу; сөздүк менен иштөө;

- өз алдынча план түзүп, баяндама, дил баян жазуулардын түрлөрү менен тааныштыруу;

- римфа түзгөн сөздөр аркылуу ыр саптарын, ыр куплеттерин жаратуу, андан ары улантуу;

- текстти өзгөртүп түзүү, башкача аяктоо менен тексттеги жыйынтыкка башка сюжеттер менен келүү, текстти баяндоочунун жагын өзгөртүү;

- макал-лакап, учкул сөздөрдү пайдалануу менен анын мазмунуна ылайык чакан чыгармаларды жазуу;

- көркөм, таанып-билүү мүнөзүндөгү жана илимий-популярдык тексттерди ажырата алуу, чыгармаларга жанрдык мүнөздөмө берүү;

- балдар китептерин өз алдынча тандап, андагы суроо тапшырмаларды, белгилерди, сноскаларды (барактын аягындагы түшүндүрмөлөрдү) пайдалануу, абзац, тема ичиндеги темачалар жөнүндө түшүнүк алуу;

- окуган китептериндеги мезгилдик, мазмундук байланыштарды, айырмачылыктарды аныктоо;

- түрдүү кырдаалдарда пикирлешип, талашып тартышуу, өз оюн маданияттуу түрдө далилдөө;

- жорго сөз, чечендик, төкмөлүк, айтыш сыяктуу сөз өнөрүнүн түрлөрүн айырмалоо, аларды тиешелүү деңгээлде талдай билип, жаратуу багытында аракеттенүү.

Дүйнө элдеринин балдар чыгармалары (10 саат). Дүйнө элдеринин балдарга арналган чыгармаларынын үлгүлөрү.

III. КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА ОКУУ ПРЕДМЕТТЕРИН ОКУТУУНУН ПРИНЦИПТЕРИ, МЕТОДДОРУ ЖАНА ФОРМАЛАРЫ

Кыргыз тили жана окуу предметтерин окутууда жетекчиликке алынуучу дидактикалык принциптер:

- **Илимийлүүлүк принциби**, бул принципке ылайык кыргыз тили жана окуу предметтерин окутууда теориялык маалыматтардын, эрежелердин, талдоолордун ж.б. мазмунунун илимий жактан такталгандыгы, тууралыгы, негиздүүлүгүнүн болушу эске алынды;

- **Проблемалуулук**, бул аркылуу аталган предметтерди өздөштүрүүдө окуу материалдарын баяндоонун проблемалуулугу, алдыга проблема коюп аны чечүү жолдорун көрсөтүү, окуучунун чыгармачыл ишмердүүлүк аракеттерин уюштуруу технологиялары көңүлгө алынды;

- **Көрсөтмөлүүлүк**, бул аркылуу кыргыз тилинен да, окуудан да баланын эсте тутуусун түшүнүктөрдү предметтүү баяндоо аркылуу бекемдөө керектиги жетекчиликке алынмакчы;

- **Аң-сезимдүүлүк принциби** менен тилдик жана адабий түшүнүктөрдү жаттатуу менен эмес, окуучунун аң-сезимдүү кабылдоо аркылуу өздөштүрүүсүнө багыт берүү

иштерине багыт берилет;

– **Активдүүлүк принциби** аркылуу сабактагы таанып-билүү иш-аракеттерин ыкчамдатуу, активдештирүүчү методдор аркылуу окуучунун өздөштүрүүсүн ыкчам жана натыйжалуулугуна жетүү максаты коюлат;

– **Жеткиликтүүлүк принциби** сабактын мазмунунун баланын курагына, кабыл алуу өзгөчөлүктөрүнө жараша берилиши, ошого ылайык методдордун тандалышына алып барат;

– **Системалуулук принциби** кыргыз тилинен окуу материалдарынын жана окуудан тексттердин тематикаларынын мазмунунун уланмалуулукта, ырааттуулукта берилишинде жетекчиликке алынмакчы;

- **Турмуш менен байланыштуулук принциби** тилдик мисалдардан жана адабий чыгармалардын тексттеринин мазмунунан турмуштук далилдерди келтирүү менен салыштыруу, ынандыруу иштери жүрөт;

– **Тарбиялоочулук принциби** кыргыз тилинен да, окуудан да теманын мазмунунун тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүгүнүн жогору болушунда жетекчиликке алынат;

– **Оптималдуулук принциби** сабактарда зарыл учурда туура методдордун тандалышы, аз убакытта жетишерлик өлчөмдө билим берүү жолдорун табууга жол көрсөтөт.

Кыргыз тили, окуу предметтерин окутууда жетекчиликке алынуучу методикалык принциптер:

-**кеп өстүрүүчүлүк принцип** аркылуу кыргыз тили жана окуу сабактарында бардык окуу материалдары окуучулардын кебин өстүрүүгө, сөздүк корун байытууга жана сүйлөө маданиятына машыктырууга багытталат;

-**сөз түзүүчүлүк принципке** таянуу менен Алиппе мезгилинде алфавиттеги тамгалар ирети менен эмес, кептеги сөз түзүүсүнө жараша логикалык тартипте берилет;

-**кырдаалдык принцип** менен окуу ишмердиги 1-класстан тартып кырдаалдык – тематикалык сүрөттөр жана иллюстрациялар аркылуу сүйлөтүүгө, текст түзүүгө, диалог түзүүгө багытталат;

-**тематикалык принцип**, бул принципке таянуу менен башталгыч класстарда окуу материалдары уюштурулат, окуу сабактарындагы бардык окуу материалдар тандалат;

-**этномаданий принцип** – айрыкча маанилүү, анткени бул принципке таянуу менен, кыргыз тилин окутууда кыргыз элинин улуттук маданий сөз корун үйрөнүшөт, сөз маанилерин үйрөнүшөт, окуу материалдарын тандоодо улуттук руханий баалуулуктарды чагылдырган тексттер, анын ичинен, ырлар, аңгемелер, жомоктор ж.б. материалдар тандалат;

-**табигыйлуулук принцип**- бул окуучунун курактык өзгөчөлүктөрүнө жараша сүйлөө, окуу, жазуу иштерин уюштуруу ,текст тандоодо баланын кызыкчылыгы, кабыл алуусу, түшүнүүсү, өздөштүрүү мүмкүнчүлүктөрү, адабий-эстетикалык табитине жараша сабакты уюштуруу ишмердүүлүгүндө жетекчиликке алынат;

-**кеп ишмердүүлүктөрүн байланышта жүргүзүү принциби** – аркылуу кеп ишмердүүлүктөрүнүн угуу, окуу, сүйлөө (монологдук, диалогдук) жана жазуу түрлөрү максаттуу байланышта жүргүзүлгөндө гана окуучунун билими натыйжалуу калыптанат.

Кыргыз тили жана окуу сабактарынын типтери жана аны уюштуруу жолдору

1. Аралаш (бириктирилген) сабактагы иш-аракеттер:

- сабактын тиби;

- сабактын формасы;
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар.
- **сабактын дидактикалык максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр:**
- а) максаттар;
- б) мугалимдин көрсөткүчтөрү;
- в) окуучунун көрсөткүчтөрү.
- **жаңы сабактын негизги идеясы, кыскача мазмуну (тезистик формада):**

бышыктоо:

- а) маалыматтык бышыктоо үчүн суроолор;
- б) үйрөнгөнүн колдонуп бышыктоо үчүн тапшырмалар;
- в) проблема чечүү багытындагы иштер;
- г) чыгармачыл бышыктоо үчүн иштер;
- **күтүлүүчү натыйжалар, окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр:**
- а) тилдик;
- б) кептик;
- в) лингвоэтномаданий.
- **окуучулардын билимин баалоо формасы:**
- а) прогноздоочу;
- б) формативдүү;
- в) суммативдүү.
- **үйгө тапшырмалар:**
- а) колдонуу багытындагы тапшырма;
- б) проблема чечүүчү тапшырма;
- в) чыгармачыл тапшырма.

1) Бышыктоо сабагындагы иш-аракеттер:

- сабактын тиби;
- сабактын формасы:
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар
- **бышыктоонун максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр:**
- а) проблема чечүү багытындагы суроолор жана тапшырмалар;
- б) чыгармачыл бышыктоо үчүн тапшырмалар;
- окуучулардын билимин баалоо;
- **үйгө тапшырма:**
- а) чечүүчү проблемалуу суроолор жана тапшыр-малар;
- б) чыгармачыл тапшырмалар

3) Жаңы билим берүү сабагындагы иш-аракеттер:

- сабактын тиби;
- сабактын формасы;
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар;
- жаңы бере турган негизги түшүнүктөр;
- эрежелер, грамматикалык формалар, мыйзамдар;
- негизги түшүнүктөр жана аларды моделдөө;

- сабактагы жаңылык:

- а) жаңылыкты мугалимдин ачып берүүсү;
- б) жаңылыкты окуучунун ачуусу.

- ишмердиктер:

- а) мугалим менен бирге иштөөдөгү ишмердик;
- б) окуучунун өз алдынча ишмердиги;

- күтүлүүчү натыйжалар, окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр:

- а) тилдик;
- б) коммуникативдик;
- в) этномаданий;
- окуучунун ишмердигин баалоо:

- үйгө тапшырма:

- а) маалыматтык тапшырмалар;
- б) проблема чечүү багытындагы тапшырмалар;
- в) чыгармачыл бышыктоо үчүн тапшырмалар.

4) Кайталоо, текшерүү сабагынын планы;

- сабактын тиби;
- сабактын формасы;
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар;
- кайталоо, текшерүү сабагынын максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр;

- сабактын максаттары:

- а) билим берүүчүлүк максаты;
- б) өнүктүрүүчүлүк максат;
- в) тарбиялоочулук максат;

- максатка жетүүдөгү көрсөткүчтөр:

- а) мугалимдин көрсөткүчтөрү;
- б) окуучунун көрсөткүчтөрү;

- алган жаңы билимди кайталоонун жана текшерүүнүн багыттары:

- а) кайталоо үчүн суроолор;
- б) маалыматтарды эске салып кайталоо үчүн суроолор;
- в) эске салгандарды практикада колдонуп кайталоо жана текшерүү үчүн суроолор жана тапшырмалар;

г) эске салып проблема чечүүсүн текшерүү багытындагы суроолор жана тапшырмалар:

- д) эске салып чыгармачыл кайталоо үчүн тапшырмалар

- тест менен кайталоо;
- окуучулардын билимин баалоо;

- үйгө тапшырма:

- а) проблемалуу суроолор жана тапшырмалар
- б) чыгармачыл тапшырмалар.

5) Көнүгүү, машыгуу сабагы:

- сабактын тиби;
- сабактын формасы;
- сабакты өтүү методу;

- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар;
- көнүгүү, машыгуу сабагынын максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр:
- **дидактикалык максаттар:**
- билим берүүчүлүк;
- өнүктүрүүчүлүк;
- тарбиялоочулук.

- **максатка жетүүдөгү көрсөткүчтөр:**

- а) максатка жетүүдөгү мугалимдин көрсөткүчтөрү;
- б) окуучунун көрсөткүчтөрү.

- **сабактагы ишмердиктин багыттары:**

- а) мугалим менен бирге иштөөдөгү ишмердик;
- б) окуучунун өз алдынча ишмердиги;

- **көнүгүү-тапшырмалардын мүнөзү:**

а) эске салгандарды практикада колдонуп машыгуу жана көнүгүү үчүн суроолор жана тапшырмалар;

б) проблема чечип машыгуу үчүн суроолор жана тапшырмалар;

в) чыгармачыл машыгуу жана көнүгүү үчүн тапшырмалар

- **күтүлүүчү натыйжалар, окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр:**

- а) тилдик компетенттүүлүк;
- б) коммуникативдик компетенттүүлүк;
- в) этномаданий компетенттүүлүк;
- окуучулардын билимин баалоо:

- **үйгө тапшырмалар:**

- а) проблемалуу тапшырмалар;
- б) чыгармачыл тапшырмалар.

Байкалып тургандай, сабактын типтеринин бири-биринен функционалдык өзгөчөлүгү кандай болсо, сабактын пландарына дал ошол өзгөчөлүктөр көрсөтүлгөн. Ошол өзгөчөлүктөрүнө жараша сабактар кандай өтүлөрү планда чагылдырылат.

IV БААЛОО

Баалоонун критерийлери

Окуучулардын оозеки жоопторун баалоонун жалпы чен-өлчөмдөрү

Окуучу менен мугалимдин ортосундагы байланыштын эң көп колдонулган формаларынын бири – мугалимдин суроо-тапшырмаларына окуучунун оозеки жооп бериши. Жооптун тууралыгы белгилүү өлчөмдө суроо-тапшырмалардын түшүнүктүү, так берилишине байланыштуу да болот жана убакыт үнөмдөлөт.

Оозеки жоопторду баалоодо төмөнкүлөрдү эске алуу керек: окуучунун аныктаманын маңызын, тексттин кебин түшүнүүсү, алардын негизги маанисин, мазмунун айтып бериши, айтылуучу ойго карата сөздөрдү тандап, билип, ыктуу колдонушу. Сүйлөм курулуштарынын тактыгы, анын айтылыш интонацияларынын тууралыгы, берген жоопторунда өз оюнун болушу, анын далилдүүлүгү; сүйлөө кебинин лексикалык байлыгы, ой жагынан ырааттуулугу.

Оозеки жооптордо беш «эң жакшы» деген баа төмөнкү учурларда коюлууга тийиш: мугалимдин суроо-тапшырмаларына толук, канааттандырарлык жооп берсе; окуу

китебин, мугалимдин түшүндүрүүсүн түздөн-түз ээрчибей, өз оюн кошумчалап, кебин адабий тилдин нормасында системалуу түрдө айтып берсе, айткан теориялык түшүнүктөрүн мисалдар менен айкаштырып далилдей алса;

«жакшы» деген баа жогорудагы тапшырмаларды аткарууда анча-мынча так эместиктер кетирилсе, ал кетирилген так эместиктерди оңдоо, ойго толуктоо иретинде берилген кошумча суроолорго толук, ойдогудай болбой, бирок жалпысынан негизги түшүнүгү бар экени билинип турса коюлат.

Мугалимдин суроосуна окуучу анча-мынча жооп берип, толук эмес түшүнүгүн көрсөтүп, теориялык маселелерди мисал менен далилдей албаса, кебинде өз оюн системалуу баяндай албай, сүйлөө кебинде эки-үч ката кетирсе «канааттандырарлык» деген баа коюлат.

« канааттандырарлык эмес» деген баа окуучу материалды билбей, аныктамаларды туура айтып бере албай, маанисин бузуп, келтирген мисалы да дал келбей айтылган учурда коюлат.

БААЛООНУН НОРМАЛАРЫ

Мугалим окуучулардын жазуу иштерин баалоодо төмөнкүлөрдү эске алат: айтылган сөздөрдү туура кабылдап, теория менен айкалыштырып, орфографиялык эрежелерге ылайык туура жаза билүүсү, окуучунун ар түрдүү дил баян, баяндама жумуштарына өзүнүн түшүнүгүн, ой жүгүртүүсүн системалуу түрдө жаза билүү деңгээли; жазууда орфографиялык, пунктуациялык жана стилистикалык эрежелердин сакталышы; окулган текст боюнча план түзүп, реферат, баяндама жаза билүүсү, иш кагаздарын өз эрежеси, талаптары боюнча жазуусу ж.б.

Жат жазууларга коюлуучу бирдиктүү талаптар:

Жат жазуу – окуучулардын орфографиялык, пунктуациялык сабаттуулугун текшерүүнүн эң негизги формаларынын бири.

Ал үчүн өтүлгөн темаларга карата текст туура тандалып, окуучулар үчүн түшүнүктүү болушу керек. жат жазуунун текстинде учураган айрым түшүнүксүз, өтүлө элек эрежелерге ылайык жазылуучу сөздөрдү мугалим доскага жазып бериши керек. бирок мындай сөздөр жалпы тексттин көлөмүнүн бештен бир бөлүгүнөн ашпоого тийиш.

Ар бир жат жазууда белгилүү максат болот. Ал өтүлгөн материалдын кандайча өздөштүрүлүп жаткандыгынан кабар берип, теориялык билимди иш жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүүсү керек.

Текшерүү жат жазуусунун текстинин көлөмү:

5-класска чейректтик текшерүү иштеринде 90-100 сөз сунушталат. Аларды текшерүүдө төмөндөгүлөр жетекчиликке алынат.

Жат жазуунун каталары төмөндөгүдөй учурларда эсептелинбейт:

- өтүлө элек эрежелерден кетирилген каталар;
- сөздүн жазылышын билип туруп, тамгаларды байкабай (механикалык түрдө) алмаштырып же айрым тыбыштар түшүп калган учурда (мисалы: «кызмат» дегендин ордуна «кызма» деп, «түшүм» дегендин ордуна «түшм» болуп жазылса)
- орфографиялык эрежелерди такталбай эки түрдүү жазылып келе жаткан сөздөр (мисалы: «дубана» - «думана», «насыят» - «насаат»)
- жазма тамгалардын басма түрүндө жазылып калган учурлары. Бир сөз же сөздүн бир мүчөсү түшүрүлүп жазылып, же алмаштырылып калып, ошол сүйлөм ой жагынан,

стилдик байланышы жагынан бузулбаса (мисалы: айылдык кишилер – айыл кишилери, атчан кишилер – атчандар – атчан адамдар ж.б.)

Баа коюуда мугалим катанын одоно же одоно эместигине карата мамиле кылат. Одоно эмес ката окуучунун сабатын текшерүүдө чечүүчү мааниге ээ болбойт. Ошондуктан андай каталардын эки-үчөөнү бир ката катары эске алуу керек. Одоно эмес каталарга төмөнкүлөрдү кошууга болот:

- сөздөрдү ташымалдоодо сөз туура ташымалданып, ташымал белгисинин коюлбай, же белгинин эки жакка тең коюлушу;

- интонацияга байланыштуу тыныш белгинин алмаштырылып коюлушу (мисалы сүйлөмдүн баш жагында сырдык сөздөн кийин үтүрдүн ордуна илеп белгисинин коюлуп калышы ж.б.);

- окуучу жазылышын билип туруп, бир сөздү бирде туура, бирде ката жазса;

- бир эле сөздөн ар кайсы жерде бирдей ката кетирсе, бир эле ката деп эсептелинет;

Жазуу жумушунун тазалык деңгээлине; оңдоолордун көп, аздыгына карата мугалимге бир бааны төмөндөтүп коюуга мүмкүндүк берилет. Айрыкча, булганыч жазылган жана үчтөн ашык оңдоосу бар иштерге «5» деген бааны ыйгарууга болбойт.

Жат жазууларда орфографиялык, пунктуациялык каталар, жазуунун техникалык эрежелери, иштин тазалыгы эске алынып бир гана баа коюлат. Эгерде, айрым учурларда, жат жазууга кошумча иштер тапшырма катары кошо берилсе, экөөнө эки башка баа коюу талап кылынат.

Жат жазууга баа коюу чен-өлчөмдөрү:

«5» деген баа катасыз жазылган, бир орфографиялык же бир пунктуациялык катадан ашпаган, үчтөн ашык оңдоолор болбогон иштерге коюлат.

«4» деген баа каталардын жалпы саны төрттөн ашпаган (эки орфографиялык, эки пунктуациялык же төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык) жат жазууларга коюлат.

«канааттандырарлык» деген баа төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык же үч орфографиялык, беш пунктуациялык катасы жок туруп жети ката жиберилген иштерге коюлат.

«канааттандырарлык эмес» деген баа «канааттандырарлыкка» коюлуучу иштин чегинен ашкан, жети орфографиялык, жети пунктуациялык; же алты орфографиялык, сегиз пунктуациялык же сегиз орфографиялык, алты пунктуациялык ката кетирген иштерге коюлат.

Сөздүк жат жазууларда: «эң жакшы» деген баа катасы жок, «жакшы» деген баа бир эки катасы бар, «канааттандырарлык» деген баа үч-төрт ката кетирген, «канааттандырарлык эмес» деген баа төрт-беш катасы бар иштерге коюлат.

Кыргыз тилинен окуучулардын баяндамасын баалоо

Жазуу түрүндөгү кеңири баяндамага сөздүн белгилүү өлчөмдөгү саны сакталган байланыштуу тексттен үзүндү алынат. Текст 5-класс үчүн 100-150 сөздүн айланасында берилет.

Баяндаманы баалоодо мугалим төмөнкүлөрдү эске алууга тийиш: баяндаманын аткарылыш максатына, анын түрлөрүнө (кыска, кеңири, тандалмалуу, кошумча, тапшырма берилүү менен жазылуучу ж.б.) карата окуучунун ишти аткаруусу; окуучуну тексттин мазмунун түшүнүп кабылдоосу; ошого байланыштуу тексттеги окуянын

баяндалыш системасы; окуучунун план түзө билиши, ага жооп бериши; окуучунун индивидуалдуу кеби менен тексттин кебинин ортосундагы байланышы жана андагы чыгармачылыгынын көрүнүшү: иштин грамматикалык жана стилистикалык жактан аткарылыш деңгээли, ой-туюмунун жыйынтыктуулугу.

Баяндамада эки баа коюлат. Баяндама тил сабагында болсо, эки баасы тең кыргыз тилге коюлат. Ал эми адабият сабагында жаздырылса, биринчи баа адабиятка тиешелүү болуп, экинчи баада орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулук эске алынып, кыргыз тилине таандык болот. *Биринчи бааны* коюуда төмөнкүдөй бирдиктүү талап жетекчиликке алынат:

Биринчи баа иштин мазмунунда темага жооп берүүсүнө, сөз байлыгына, сөз каражаттарын ыгы менен колдонуусуна, башкы ойду ача билүүсүнө, талапка карата текстти кеңири же кыскача баяндай алуусуна, чыгармачылык мүнөздөгү кошумча тапшырмаларды аткарыш деңгээлине коюлат. Баяндамада экинчи бааны окуучунун орфографиялык жана пунктуациялык сабатын эске алуу менен, жат жазуунун чен-өлчөмдөрү боюнча баалоо зарыл.

9- классты аяктап жатканда жазуу түрүндөгү баяндамага байланыштуу тексттен үзүндү алынып, дил баяндын элементтери камтылган баяндама жаздырылат. Окуучулар берилген текстти кеңири же кыска баяндоо менен чыгармачылык тапшырманы аткаруусу зарыл. Баяндаманы жаздыруунун алдында *киришүү аңгемеси* өткөрүлөт. Анын максаты – текстти кабыл алууга даярдоо менен баяндама жазууга карата окуучулардын кызыгуусун пайда кылуу. Бул аңгемелешүүдө мугалим тексттин автору, окуя болуп өткөн тарыхый кырдаал тууралуу кыскача түшүнүк айтат. Айрым учурда тексттин темасы, идеясы, көйгөйлөрү, түшүнүксүз сөздөр, терминдер чечмеленет.

Баяндаманы жазууда ***текст эки жолу окулат. Биринчи жолку окууда*** окуучулар тексттин мазмунун, негизги оюн түшүнүү менен теманы аныктап, микротемалардын ырааттуулугун эстеп калуулары керек. Окуучулар жумушчу дептерине айрымдарын жазуу менен *план түзүүгө* үлгүрүшү мүмкүн. ***Он беш минут өткөндөн кийин текст экинчи ирет окулат*** да андан соң баяндама жазыла баштайт. Текстти экинчи жолу уккандан кийин окуучулар өздөрүнүн пландарын иреттеп, айрым даталарды, фамилияларды такташат. Панда автордун стилин чагылдырган түйүндүү сөздөр, сөз айкаштары берилет. Баяндама жазууда сөзсүз түрдө эле окуучулардын өз сөздөрү менен гана жазууну талап кылуу да зарыл эмес. Окуучунун тексттегидей эле баяндаганы оң. Татаал тексттерди угууда окуучулар үчүн кыйын деп эсептелинген айрым эпизоддорду белгилөө менен кыскача конспектилөөгө мүмкүндүк түзүлөт. Татаал деп эсептелинген аттарды, каармандардын фамилияларын, тарыхый окуялардын аталыштарын, географиялык аттарды мугалим доскага жазып коюусу зарыл. Баяндама жазууда ар кыл типтеги сөздүктөр менен пайдаланууга уруксат берилет. Текстти баяндоо менен бирге эле *дил баяндын элементтери катышкан чыгармачылык иштер да аткарылат*. Сунуш кылынган ар кыл варианттагы тексттин ар биринин аяк жагында чыгармачылык багыттагы суроо-тапшырмалар орун алган. Алардын ичинен тандалып алынган тексттин суроо-тапшырмасын мугалим доскага жазып коёт. Чыгармачылык тапшырмаларды аткарууда окуучу текстке карата өзүнүн жекече ой жүгүртүүсүн 120-180 сөз көлөмүндө кошумчалоосу талап кылынат.

Баяндаманы баалоодо мугалим төмөнкүлөрдү эске алууга тийиш:

- баяндаманын аткарылыш максатына, анын түрлөрүнө карата окуучунун ишти аткаруусу;

- окуучунун тексттин мазмунун түшүнүп кабылдоосу;

- тексттеги окуянын ырааттуу баяндалыш системасы;

- окуучунун план түзө билиши, ага жооп берүүсү;

- окуучунун жекече кеби менен тексттин кебинин ортосундагы байланышы жана андагы чыгармачылыгынын көрүнүшү;

- иштин грамматикалык жана стилистикалык жактан аткарылыш деңгээли, ойтуюмунун жыйынтыктуулугу.

Баяндаманы баалоодо окуучулардын адабият сабагынан алган адабий-теориялык билим деңгээлдери, түшүнүктөрү, тексттин мазмунун өздөштүрө билүүсү, иштин мазмунунун темага жооп берүүсү, сөз байлыгын, сөз каражаттарын ыгы менен колдонуусу, башкы ойду ача билүүсү, талапка карата текстти кеңири же кыскача баяндай алуусу, чыгармачылык мүнөздөгү кошумча тапшырмаларды аткарыш деңгээли, орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык сабаттуулуктары бааланат.

Баяндаманы баалоонун чен-өлчөмдөрү

Баасы	Мазмуну, сөз байлыгы жана тил каражаттары	Сабаттуулугу
«Эң жакшы»	- тексттин мазмуну толук ачылып, окуучунун чыгармачылыгы абдан жакшы билинсе; - баяндаманын мазмуну темага толук дал келсе; - фактылык каталары жок болсо; - берилген тексттин 75% ы сакталса; - иштин мазмуну ырааттуу, логикалуу баяндалса; - иш өзүнүн лексикалык сөз байлыгынын молдугу, сөздөрдү так, туура колдонсо; - синтаксистик конструкциялардын ар түрдүүлүгү менен айырмаланса; - текст көркөмдүүлүгү жана стилдик бирдиктүүлүгү жагынан айырмаланса; - мазмунунан бир гана так эместик кездешсе.	- катасыз жазылса; - бир орфографиялык же бир пунктуациялык катадан ашпаса; - үчтөн ашык оңдоолор болбогон иштер.
«Жакшы»	- иштин мазмуну негизинен темага дал келсе; - анча мааниге ээ эмес темадан четтөө болсо; - иштин мазмуну негизинен жеткиликтүү бирок айрым бир фактылык так эместиктер кездешсе; - берилген тексттин 70%ы камтылса; - ой жүгүртүүсүн айрым бир учурда ырааттуу эмес баяндаса; - кептин лексикалык жана грамматикалык жактан курулушу жетишээрлик деңгээлде ар түрдүү болсо; - иштин стили бирдиктүүлүгү жана көркөмдүүлүгү жагынан айырмаланса;	- каталардын жалпы саны төрттөн ашпаса; - эки орфографиялык, эки пунктуациялык же үч грамматикалык ката кетсе; - бир орфографиялык, үч пунктуациялык же үч грамматикалык ката кетсе; - төрт пунктуациялык, үч грамматикалык ката кетсе. - үч грамматикалык, эки орфографиялык ката

	- мазмунунан 2 жана кептик жагынан 3-4 так эместиктер кездешсе.	кездешсе.
«канаат-танды-рарлык»	- темадан өтө көп четтөөлөр болсо; - иштин мазмуну негизинен жеткиликтүү бирок анда 3-4 фактылык каталар кездешсе; - иштин көлөмү берилген тексттин 70% ынын азын түзсө; - ойду ырааттуу баяндоодон кемчиликтер кетсе; - лексикалык сөз байлыгы жарды, колдонгон синтаксистик конструкциялары бир түрдүү болсо; - сөздөрдү туура эмес колдонсо; - иштин стили бирдиктүү эмес, кептин көркөмдүүлүгү жетишсиз болсо; - иштин мазмунунан 4 так эместик жана 5 кептик кемчиликтер кетсе.	- беш-жети пунктуациялык же бир орфографиялык, төрт-жети пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетсе; - эки орфографиялык, үч-алты пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетсе; - үч орфографиялык, беш пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетсе; - төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетирилген иштер.
«канаат-танды-рарлык эмес»	- иш берилген темага дал келбесе; - көптөгөн фактылык так эместиктер кездешип, баяндаманын көлөмү берилген тексттин 50% ынан кем болсо; - иштин бардык бөлүктөрүндө ойдун ырааттуулугу сакталбай, алардын ортосундагы байланыш бузулса; - баяндаманын тексти планга ылайык келбесе; - лексикасы өтө жарды, автордук образдуулуктар, кеп түрмөктөрү жокко эсе; - сөздөр туура эмес колдонулса; - иштин бөлүктөрүнүн ортосундагы байланыш жокко эсе; - иш бир типтүү, кыска сүйлөмдөр менен жазылса; - тексттин стилдик биримдиги бузулса; - ортосунда мазмуну ачылбай калган, сүйлөм курулуштары жана сүйлөм аралык байланышы	- жетиден ашык одоно орфографиялык ката кетирилсе; - сегизден ашык пунктуациялык ката кетирилсе; - бештен ашык грамматикалык каталар кетирилсе - «3» коюлуучу иштин чегинен ашкан иштер.

	абдан начар жазылган иштерге; - иштин мазмунунан 6 так эместик жана 7 кептик кемчиликтер кетирилсе.	
--	---	--

Жыйынтык бааны чыгаруу. Ар бир чейректин жана окуу жылынын акырында жыйынтык баа коюлат. Ал баарыга бирдей жана кыргыз тили боюнча окуучунун даярдыгынын бардык жактарын жалпылаштырылган түрдө: теориялык материалды өздөштүргөндүгүн, ыкмаларга, кептик өнүгүүлөргө ээ болгондугун, орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулугунун деңгээлин чагылдырып турат. Жыйынтык баа механикалык түрдө чыгарылбастан, окуучунун чыныгы билимдеринин фактылык көрсөткүчтөрүнүн негизинде коюлушу керек. Ал буга чейинки окуучунун күнүмдүк жетишкендиктерин эске алуу менен жыйынтыкталат. Жыйынтык бааны коюуда окуучунун кептик, орфографиялык, пунктуациялык ыкмаларга ээ болуу деңгээлине басым жасалат. Эгер, окуучу жазуу иштеринен буга чейин начар болсо, сабаттуулугу боюнча жыйынтык баа да начар болушу мүмкүн. 9 - класстарда дил баян жазууда мазмунунун баасы адабият сабагына, ал эми, сабаттуулугунун баасы кыргыз тили сабагынын журналына коюлат. Дил баян, жат жазуу, баяндамаларынын баасы журналга кайсы күнү жаздырылса, ошол күнгө так коюлуусу талап кылынат.